республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 81 (12771) | 1985 чылдың апрель 7, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

Мал ажылында

бригада керээзи

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР ДИЗЕ

Эрткен чылын республиканың көдээ ажыл-агыйынга 413 коллектив күш-ажылды эргелеп башкарарының дэпшилгелиг аргазы-биле—бригада керээзи-биле ажылдап турган. Ооң 260-ны хой ажылынга турган. Мал ажылының өске адырларында бригада керээзи оожум шиңгээттинип турар. Дуржулга станциязының сүт-бараан фермаларында ук ажылдың баштайгы базымнарын бо материалда чугаалап турар.

Тываның Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының ийи сүт-бараан фермазы эрткен чылын күрүнеге сүт дужаарының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Оларның бирээзи — Хадың-Аксы сүт-бараан фермазы — эрткен чылын күш-ажылды эргелеп башкарарының чаа арга-хевири — бригада керээзинче шилчээн.

Чаа чүвени эгелээри баштай берге, билдинмес айтырыглар хөй болур. Ынчангаш ферманың удуртукчулары дуза дилеп, Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый экономиказының эртем-шинчилел институдунуң Сибирь салбырының Тывада комплекстиг килдизиниң удуртукчузу, экономика эртемнериниң кандидады Ю. Г. Полуляхка кээп, логуур арга-сүмени алган. Мал ажылында коллективтиг керээниң негелделерин ажылдап кылган.

Хамыктың мурнунда ферманың 1979—1983 чылдарда ажылының түңнелдерин ханы өөренип көрүп, инектерниң продуктулуг чоруунуң ортумак чижек-демдээлин тодараткан. Ооң түңнелинде ажыр бүдүрген продукция дээш немелде төлевирни саанчыларга, кадарчыларга 25 хуу эвес, а 32,1 хуу чедир, мооң мурнунда чүгле доктаамал шалың ап турган дузалакчы ажылчыннарга 7,1 хуу чедир бээр болурун санаашкыннар көргүскен. Ооң аңгыда бүдүрген сүт, немелде дензи болгаш малдың чаш төлүн менди алганы дээш коллективтиг төлевирни база тодараткан. Күш-ажылчы чедиишкиннер дээш ай бүрүзүнүң шаңналының хемчээлин база чугаалашкан:

— пландан ажыр бүдүрген продукция дээш, ону саткан өртээниң 20 хуузун;

— сүттүң шынары дээш. а) бирги сорттуң сүдүн дужаарганда бир тоннага хамаарыштыр 15 руб. 90 көп чедир; б) бирги сорттуң сооткан (+10°С чедир) сүдү дээш бир тоннага хамаарыштыр 7 рубль чедир.

Продукция бүдүреринге үнген дөрт чарыгдалдарны кызырганы дээш камнап алдынган акша-хөреңгиниң 40 хуу хирезин чыл төнчүзүнде төлээр.

Шупту санаашкыннар кылдынган соонда, ферма кежигүннериниң нийти хуралынга чаа күш-ажыл төлевиринин ужур-утказын тайылбырлааш, администрация биле ферма коллективиниң аразынга күш-ажылчы керээни чарып, бригада чөвүлелин соңгаан, күш-ажылга киржилгениң негелделерин ажылдап кылган болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Шак ынчаар эрткен чылдың апрельден эгелеп ферма чаа арга-биле ажылдап эгелээн. Ынчалза-даа ферма сүт саарының чыл планын күүседип шыдаваан, 94-ле хуу чедирген. Бригада керээзинче шилчиир мурнунда доктааттынган планныг онаалдаларда бир инекке онаaштыр саап алыр сүттүң планын 1983 чылда 1947 килограмм турганынга 97 килограмм көвей кылдыр немээни маңаа салдарлыг болган.

Бо чылдың планныг онаалдаларын доктаадып тура, ферманың арга-шинээн, мооң мурнундагы көргүзүглерин өөренип көрген. Ынчангаш чыл эгезинден-не коллективтиг керээниң ажыктыы, ооң хей-аъттыг кирикчи күжү көстүп келген. Сүт саарарының планныг онаалдалары январь айда виитизи-биле 106 хуу күүсеттинген. А эрткен чылдың көргүзүглеринге деңнээрге, бир инектен саап алган сүттүң хемчээли 19 килограмм бедээн. Ферманың он саанчызының чедизи планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Ылаңгыя Бичен Оюн, Лидия Егорова, Анна Куңга-лай олар планнарын тус-тузунда 110-дан 128 хуу чедир күүседип, ажылга үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Бедик көргүзүглер-биле чергелештир ажыл төлевири база өскен. Чамдык саанчылар күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин ёзугаар айда 275 рубль, кадарчылар—260 рубль, бызаа ажаакчылары — 300 рубль чедир ажылдап ап турар. Күш-ажылды эргелеп башкарарының чаа аргазы Хадың-Аксы фермазында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң кол күжү болган деп болур. Ынчангаш ферманың коллективи мооң соңгаар күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг болур дээрзинге идегеп болур.

С. БАРЫШНИКОВА,
Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының экономика салбырының улуг эртем ажылдакчызы.

Часкы хову ажылдарынга белеткелди Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң тараажылары организастыг чоруткан. Септекчилер ортузунга социалистиг чарышты калбартып, түңнелдерин доктаамал үндүрүп келген. Ооң түңнелинде ажыл-агыйның шөлдеринге ажылдаар янзы-бүрү маркалыг 48 трактор шупту септеттинген. Кожуг машиналарын белеткээри база доозулган.

Септелгеге ажылдап турган механизаторлардан Сергей Хуурак, Байыр Чудуш, Канзан Каадыр-оол, Владимир Дармажап хүлээнип алган техниказын эки шынарлыг кылып доосканнар. Бригадалардан Шаңчы салбырының кожуг машиналарының септээнинин шынарын база эки деп санаан.

Сеялкаларны, андазыннарны болгаш оон-даа өске техниканы шынарлыг септээринге Вячеслав Сегбе, Александр Ойдупай дээн ышкаш трактористер кызымак ажылдаан. Бо хүннерде бүгү техниканы хову турлагларынче чорудуп эгелээн. Черниң шыгын базырарын апрель 12-ден тараажылар эгелээр деп шиитпирлээн.

ЧУРУКТАРДА: механизатор Бүрбүжээн Бавуунуң «Т-150» маркалыг тракторнуң моторун септеп доозуп турары; аныяк тракторист Александр Монгуш септеп алган тракторунуң чанында.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Апрель 20 — ленинчи коммунистиг субботник хүнү

АЖЫЛДАР ТОДАРАТТЫНГАН

Күш-ажылчы байырлал хүнү апрель 20-де Тыва АССР-ниң Одаар чүүл үлетпүр министерствозунуң коллективтери каяа, чүнү кылырын планнаан. Субботник штавы тургустунган, кылыр ажылдар бүрүн тодараттынган.

Министерствонуң ыяш белеткээр ажыл-агыйларының 465 ажылдакчылары ол хүн 795 кубометр ыяшты тайгадан үндүр сөөртүр болгаш 145 кубометр дилиг материалдарын белеткээр, азы 19,4 муң рубль түңнүг бараанныг продукцияны бүдүрер. Беш чылдың фондузунче 2,5 муң рубльди шилчидер деп шиитпирни ыяш белеткелчилери хүлээп алган.

Чурттакчы чоңга хөмүр-даш сайгарылгазынга 130 кижи ажылдаар болгаш ажылдап алган акшазындан 204 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Е. ПОРУЧНИК.

* * *

Субботник хүнүнде кылыр ажылдарын Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйының коллективи тодараткан. Цехтер, бригадалар ол хүн 9 муң рубльдиң ажылдарын кылыр. Беш чыл фондузунче муң ажыг рубльди шилчидери көрдүнген. Ыяш белеткекчилери ол хүн 212 кубометр сыраларны дужаарып белеткээр. Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунуң коллективи субботник хүнүнде 5 муң ажыг рубльдиң ажылдарын кылырын хүлээнген. Ооң дөрт чүзүн беш чыл фондузунче олар шилчидер.

БИСТИҢ КОРР.

ДӨРТ ЧҮС КИЖИ КИРЖИР

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң директору Э. С. Идам-Сүрүң баштадыр субботник штавын тургускан. Күш-ажылдың байырлалынче шупту 400 ажыг кижи үнер болгаш беш чыл фондузунче 500 рубльди шилчидер. Оларның иштинден 203 кижи камнап алганы материалдары-биле болгаш чиг эди-биле ажылдаар.

Ажыл-агыйга ол хүн 100 гектар черниң шыгын базыртынар, болгаш 150 гектар андарган черниң хөрзүнү дескилеттинер. Эргибарлыкчылар инек, хой кажааларының септелгезин, ыяш белеткелин, оран-суур чаагайжыдылгазын база чорудар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

БАШТАЙГЫ КВАРТАЛДЫҢ БАЙДАЛЫ

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының баштайгы кварталында күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының талазы-биле медээни республиканың Статистика эргелели берген. (Бирги колонкада эът, ийигизинде—сүт садар планнарының күүселдезиниң хуулары).

Республика	106,8	98,1
Бай-Тайга	126,4	107,8
Мөңгүн-Тайга	—	—
Барыын-Хемчик	115,7	101,8
Өвүр	125,0	113,6
Сүт-Хөл	110,4	108,4
Чөөн-Хемчик	90,4	105,7
Улуг-Хем	62,2	100,8
Таңды	119,0	87,4
Бии-Хем	86,8	93,2
Тожу	102,4	100,3
Каа-Хем	166,5	106,6
Тес-Хем	77,0	105,9
Эрзин	104,6	117,4
Кызыл	105,8	101,8
«Тээли»	86,2	101,6
«Бай-Тал»	114,7	140,0
«Кара-Хөл»	107,4	114,3
«Мурнакчы»	195,3	280,0
ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг	—	—
«Мөген-Бүрен»	—	—
«Барлык»	108,4	100,1
«Шекпээр»	120,5	109,1
«Дөң-Терезин»	103,6	101,5
«Хемчик»	141,4	104,0
«Торгалыг»	150,4	111,0
«Кызыл тук»	109,1	110,7
«Коммунизмче орук»	110,0	117,2
«Ак-Чыраа»	120,0	114,3
«Сүт-Хөл»	111,0	103,8
«Алдан-Маадыр»	110,3	109,2
«Октябрь 30 чылы»	111,3	103,3
Карл Маркс аттыг	108,7	110,5
«Чыраа-Бажы»	68,4	102,4
«Тыва»	—	—
СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг	113,7	115,2
«Большевик»	101,7	101,2
«Искра»	107,8	102,7
«Хөндергей»	160,0	152,0
«Найырал»	42,3	101,3
«ҮТКА 25 чылы»	57,6	108,0
«Улуг-Хая»	103,0	87,5
«Күш-ажылдың хостуу»	104,6	104,4
Жданов аттыг	103,2	113,1
«Ак-Туруг»	100,0	105,0
Тока аттыг	101,8	101,6
ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	91,5	74,3
«Россия»	105,5	78,9
«Революцияның чалбыыжы»	160,1	82,1
Дуржулга станциязы	133,5	96,5
«Коммунизмниң херели»	100,0	94,3
«Өөк»	42,6	100,9
«Саян»	88,1	89,1
«Ээрбек»	4,0	—
«Кызыл тараачын»	134,2	87,5
«Халың»	92,3	93,1
«Тоора-Хем»	101,8	100,4
«Май 1»	103,5	100,0
«Совет Тыва»	126,8	117,1
«Буруңгаар»	134,3	107,0
«Кызыл тук»	154,3	65,3
«Бүрен»	220,0	104,2
«Ленинчи орук»	118,5	100,0
«Улуг Октябрь»	200,0	115,1
«Енисей»	131,7	91,8
СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	220,0	120,6
«Тес-Хем»	118,5	114,0
«О. Шынаа»	69,2	114,0
«Кызыгаар»	45,0	104,0
«Чодураа»	63,1	102,0
Ленин аттыг	102,4	100,0
«Мөрен»	103,1	131,6
«Нарын»	102,2	122,7
«Чаа орук»	110,2	113,8
«Көк-Тей»	109,4	115,1
«Сукпак»	64,7	—
«Кара-Хаак»	100,0	101,2
«Тиилелге»	169,9	86,3
«Шамбалыг»	104,8	109,7
«Х Улуг хурал»	76,6	102,9
«Тере-Хөл»	60,9	156,0
Куш фабриказы	105,6	—

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

Дүүн Кызылга тудугжуларының республика хуралы болуп эрткен. Орта тудуг трестериниң эргелелдериниң, өске-даа министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң, төлевилел организацияларының, күрбанкының болгаш тудуг банкызының, күрпланның харысалгалыг ажылдакчылары, партия хооркомунуң болгаш райкомнарының ийиги секретарьлары, хооркүүскомунуң, райкүүскомнарының оралакчы даргалары киришкен.

«1985 чылда бүдүрүлге күчүлерин, чурттaлга тудуун болгаш коммунал база культура-амыдырал объектилерин ажыглалга кирер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр бирги кварталда кылдынган ажылдар түңнели болгаш ийиги кварталда тудуг организацияларының сорулгалары» деп илеткелди СЭКП обкомунуң тудуг килдизиниң эргелекчизи И. А. Остапец кылган.

Хуралдың ажылынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар киржип, чүве чугаалаан. Ол тудуг индустриязының чамдык бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглавайн турарын айтып, төлевилел ажылдарын экижидерин, тудуг технологиязын чаарты көөрүн, тудуг ажылдың билдилиг организастаарын, кадрларның харысалгазын бедидерин чугаалап айыткан. СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. П. Болбат болгаш өскелер-даа тудуг ажылында хожудаашкындан уштунарының аргаларын айтып, ажыглалга кирер объектилерже, бүгү күштү мөөңнээри чугула дээрзин демдеглээннер. Хуралга ийиги кварталдың тудуг программазын тодарадып чугаалашкан.

БИР ДЕМ-БИЛЕ

«Тыва септелге-тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар болгаш конструкциялар бүдүрер заводу бо чылдың бирги кварталында алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен.

Мында ыяш диликчилери, чазаныкчылар, станочниктер бир демниг, күжениишкинниг ажылдап турар. Ылаңгыя Ю. Н. Монаховка удурткан соңга болгаш эжик блоктары кылыр чазаныкчылар бригадазы марттың бүдүрүлге планын 105 хуу боттандырган. А. П. Черныхтың баштап турары станочниктер бригадазы бирги кварталда 92 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрген.

Чазаныкчыларның болгаш станочниктерниң туруушкуун чок чедиишкинниг ажылдаарынга В. Н. Соловьевтуң бригадирлээни ыяш диликчилери дузаны чедирип келген.

Коллектив кежигүннери Тиилелгениң 40 чылынга алдар болдурган шалыпчы күш-ажылчы ээлчегге кирипкеш, планныг онаалдага немей 3 муң рубльдиң бараанныг продукциязын, азы 20 кубометр дилиг материалдарын, 20 дөрбелчин метр эжик болгаш соңга блоктарын бүдүрерин болгаш беш муң рубльдиң белен продукциязын пландан ажыр сайгарарын шиитпирлээн.

Бистиң корр.

«Шынның», милицияның каттышкан рейдизи

ШУУШКАН МАШИНАЛАР,

азы күрүне автотранспортун канчаар ажыглап турарыл

Камналга болгаш хумагалал чуруму. Бо талазы-биле партияның болгаш чазактың салып турар сорулгазын күүседиринге автотранспорттуң шын ажыглалы база хамааржыр. Дүүн Кызылга ажылдаан рейд бригадазы Улуг-Хемниң оң болгаш солагай талакы эриктеринде дачаларга чедип, аңаа кээп турар автомобильдерни көрген.

Оң талакы эрикте дачалар. Дыштаныр хүн болганда ынаар шуушкан машиналар үзүк-соксаал чок. Оларның хөй кезии хууда ажыглалдың автомобиль транспорту. Күрүне машиналары база таварышкылаар. Доктааткаш, чолаачының документилерин, путёвказын хынап көрдүвүс. «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазының болгаш механизация эргелелиниң машиналарында путёвканы чогуур негелде ёзугаар долдурган, хуу ажыл кылыр дээн кижиниң адын, ооң төлээн акшазының түңүн айыткан квитанцияны бергеш, машинаны каш шакка чедир ажыглаарын айыткан.

«Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының № 53-92 ТВЗ самосвалын чолаачы Л. В. Бычков башкарып чор. Кабинада мастер Гордеев база олурган. Машинада өдек чүдүрген. Путёвкада «Хоорайга чоруур» деп демдеглел бар, дача дугайында биживээн, автомашинаны мастер Гордеевтиң эргезинге бергени шын, а хууда ажыглааны дээш төлээн квитанция чок. Гордеев бажыңында каапканы бадыткаарын оралдашкан. Ону эккээрин негээривиске, бир шак хире болганда эккелди. Бо база сагылга-чурум чок чорук деп демдеглээр апаар. Кандыг-даа документини бодунга ап чоруур херек. «Уттуучал» чоруктуң уржуундан хөй хемчээлдиг чүък сөөртүр машинаны хоорайда бажыңдан дачага чедир артыкка халдыр ужурга таварышканы ол.

Ол-ла дачалар чоогунга Чадааннаң Сельхозтехника каттыжыышкынының 32-78 дугаарлыг машиназының көскүлеңи аажок болган. Ол оон үнгеш, хоорайже бир киргеш, каш-ла минута эрткенде катап көстүп келген. Кырында хөй-ле куруг шил чүдүрүп каан. Доктааткаш, айтырдывыс. Ук машина-биле Туранче бар чоруур. Орук аайы-биле районнуң чолдан хүлээп алган шил савазын Респотребсоюзтуң баазазынга дужаар кылдыр эккелген. Суббота болганындан ук бааза ажылдавас. Чолаачы Куулар дача чоогунда чурттап тура, ада-иезиниң аалынче бар чорууру ол. Баазаның ажылдыларын манавайн, ол-ла куруг шилдерин сөөртпүшаан, Туранга четкеш, оон понедельникте дедир ээр.

Республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң мелиорация объектилерин тудар талазы-биле дирекциязынга хамааржыр «Иж-27-15» маркалыг машиназын доктааттывыс. Чолаачы кол инженер О. Байкаловтуң адынга бижээн путёвканы көргүсту, а ооң шынзылгазында Б. Сенниковтуң ады бар. Байкалов боду кайдал?

— Дачада өдек дүжүрүп тур. 72-34 дугаарлыг ГАЗ-С машина-биле ону чедирип бердим — деп, ол машинаны башкарып чораан Б. Сенников чугаалады. Чаңгыс кижиниң дачазынга күрүнениң ийи машиназы ажылдааны ол.

Республиканың одаар чүүл сайгарар конторазының кол инженери П. А. Георгиядтың башкарганы 80-71 дугаарлыг, «Иж-27-15» маркалыг машиназының путёвказында дача чедерин демдеглеп каан. Ол бодунуң эт-севин сөөртүп алгаш чоруп орган. А ону төлээн дугайында квитанция чок.

— Ажырбас, понедельникте төлеп бээр мен — диди.

Улуг-Хем районнуң совхозтарының бирээзинден өдек садып алган Кузнецов 47—64 дугаарлыг машинага оозун эккелген. Дача баар чөпшээрелин айтырарывыска, «Орук аайы-биле куруг машинага чүдүрүптүм, ооң херээ чүл?» деп, ол тайылбырлап, мында кандыг-даа хажыдышкын чогун бадыткаарын оралдашкан. Маңаа боданыр ужурлуг чүүлдер-ле хөй. Кымның буруузу-биле ол машина чүък чок чоруп органыл? Хоорайга келгеш, гаражче дорт баарының орнунга дачаларже ээп эргени аңаа кым бергенил?

Кузовун долдур хөмүр-даш чүдүрген КамАЗ машинаны башкарган чолаачы Ю. П. Фролов бо талакы эрикте дачаларже кирген орукка халдып келди. Ооң орук бижиинде айыттынганы — Абакан чедер. Машина — «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазынга хамааржыр. «Абакан өске угда болгай, бээр чүге чедип келдинер» деп айтырдывыс. «Мында акымның дачазында бичии херээм бар» деп тайылбырлады.

Ырак орук баар бо автотранспорт бо бичии үеде безин аай-дедир 30 километр черни бодунуң хуу чоруунга халдып эрттиргени ол. Маңаа кайы хире кывар-чаар материалдар чарыгдаттынарыл?!

«Сукпак» совхозтан өдек сөөртүп алыр дээн чолаачы А. И. Туров автосептелге заводунуң машиназын чөпшээрел чок мунган. Ооң бадыткалы — путёвказы безин долдуртунмааны. Күрүне машиназын хуузунда ажыглаары-биле чамдык бүдүрүлгелерниң, организацияларның көргүзүп турар «чингелделериниң» бирээзи—чүгле таңма баскан куруг путёвка. Бодунуң баар черин чолаачы боду долдуруп алыр. Ындыг путёвкаларның таңзылаттынып турары база билдинмес. № 73—98 ТВЗ деп ол машинаны башкарган Туровка сагындырыгны бердивис.

«Красноярскгэсстрой» тудуг эргелелиниң Тывада автоколоннаның начальниги В. Сайгутдинов чолаачы И. Д. Мамонтовка хуу ажыл кылыр айтышкын бергени илерээн. Ол бодунуң дачазындан бок үндүр сөөртүп каапталыр-биле «ИЖ-27—15» маркалыг № 68—41 ТВЗ машинаны чоруткан. Бо дээрге эрге-дужаалын соора ажыглап турар чоруктуң фактызы болур. Чүгле чаңгыс катап чорааш безин бүдүрүлгениң ол машиназы 20 километрни эртер.

Республиканың Садыг министерствозунуң харысалгалыг ажылдакчыларының кичээнгейинге рейд бригадазының кежигүннеринде санал бар: Ук министерствонуң автобаазазы бүдүрүлгелерге машиналарны дугуржулга ёзугаар чорудуп берип турар болгай. Ону тус-тус каттыжыышкыннарда канчаар ажыглап турарын министерствонуң талазындан шынгыы контрольдаар үе келген. Мооң мурнунда рейд үезинде база ук автобаазаның машиназын столоваялар болгаш рестораннар трезиниң ажылдакчылары хууда херээнге ажыглап турарын бижээн бис. Бо удаада база 06—36 ТВЗ дугаарлыг, «ИЖ-27—15» машинаны ук трестиң № 6 каттыжыышкынының директору Д. А. Краюшкин хуу чоруунга ажыглап, дачага эккелгенде рейд бригадазы туткан.

«Тыва автотранс» каттыжыышкынның автошколазының инструктору Н. Р. Ищенко машина башкарарынга курсантыларны өөредир хүлээлгелиг. Ону кылып чорударда КАИ ажылдакчылары-биле дугурушкан кудумчулар, оруктар аайы-биле чоруур ужурлуг. Дүүн инструктор Ищенко ону хажыдып, машинаның рулюнга курсантыны олурткаш, дачаларга эккелген турда, рейд бригадазының кежигүннери туткан. Машина башкарарынга чаа өөренип чоруур кижилерни күрүне транспортун хууда ажыглаарынга өөредирге канчап-даа таарышпас.

Дүүн чүгле ийи-ле шак дургузунда кылган хыналдалардан илерээн четпестер, хажыдыышкыннар бо. Күрүне техниказын мынчаар хууда херээнге ажыглаар фактылар кижи бүрүзүн дүвүредир ужурлуг. Маңаа бирги ээлчегле, коллективтер удуртукчуларындан, ынаа хөй-нийти организацияларындан негелделиг күштелдирер. Удуртукчу кижи боду баштааш, мындыг хажыдыышкын кылыр чорукту үндезини-биле чайладыр херек. Ындыг фактылардан улуг-даа, бичии-даа коллективке сагылга-чурум сандараар, арагалаашкын болгаш нийтилелге удур үүлгедиишкиннер тыптыр дээрзин утпас ужурлуг бис.

Рейд бригадазының кежигүннери:

Д. ДАЖИМБА, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ килдизиниң начальниги;

Л. ПОЧЕКУТОВ, В. ЮРЧЕНКО, күравтоинспекцияның ажылдакчылары;

Н. ООРЖАК, Д. ЧЫДЫМ, «Шынның» корреспондентилери.

Апрель 7— Геологтуң хүнү

ЧЕРНИҢ БАЙЛААН ЧОНГА БАРААЛГАДЫР ДЭЭШ

Апрель 7 — Геолог хүнү. Профессионал байырлалын Тываның геологтары чаа ажыдыышкыннар-биле, күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар. Олар республиканың минерал-чиг эт баазазын калбартырынга эвээш эвес үлүүн киириштирип келген. Шинчилекчилер өңнүг болгаш ховар металлдарның, демирниң, даг-дүгүнүң, хөмүр-даштың, дустуң болгаш тудуг материалдарының шыгжамырларын тыпкан. Хүндүлелдиң Демдээ орденниг Тываның геология-шинчилел экспедициязының коллективи даг породазы болбаазырадып турар бүдүрүлгелерниң чиг эт баазазын калбартырынче, чаа тывыштарны дилеп тыварынче угланган хемчеглерни доктаамал ап чорудуп турар.

Чылдың кайы-даа үезинде ажыктыг казымалдар шинчилекчилери изиг дивейин, соокту соок дивейн, кадыр-каскак черлерге чорупп, күжениишкинниг ажылдап турарлар. Дөрт чылдарның экспедиция ажылдарының планы чедиишкинниг күүсеттинип турар. Бо үе дургузунда он ажыг чаа ажыктыг казымалдар немешкен. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында ажыктыг казымалдар талазы-биле күрүне комиссиязы Шивилигниң радон суун эки шынарлыг деп көрген болгаш орта курорт тудары көрдүнүп турар. Тудуг материалдарының төс тывыштарын девискээр комиссиялары бадылаан. Чижээ, Чаа Шагаан-Арыг районунда силикаттыг тууйбу биле силикаттыг бетоннуң, «Тыва кобальт» комбинатта ак дой-доврактың тывыштары бар болган. Чадаана чоогунда Чаңгыс-Халыының хөмүр-даш тывыжының шинчилел ажылдары адакталган. Ооң курлавырлары херегледен үш катап ажыг турар болгаш амгы разрезтиң планнаттынган күчүзүн улгаттырарынга ол деткимче болур. Баян-Колдуң алюминий, чес-молибден болгаш ховар металлдар тывыштарының курлавырлары бадыткаттынган.

Улуг-Хемниң хөмүр-даш тывыжын чокку үеде тодарадып турар. Мында ховар марканың коксталчак хөмүр-дажының курлавырлары бары илерээн. Оон соок кывар-чаар чүүлдү безин үндүрүп ап болуру тодараттынган. Ынчангаш келир үеде бо бассейн эвилел ужур-дузалыг объектилерниң бирээзи апаар.

Казымал байлактар дилеп тывар ажылдарда бир демдеглезе чогуур чүве Өвүр районнуң девискээринде күгүр-цинк участогу болур. Өңнүг болгаш ховар өске-даа металлдарның тывыжының талазы-биле чамдык курлавырлар тывылган.

1984 чылда экспедиция 61037 погон метр черни каскан, 720 погон метр черниң чер адааның даг породаларын аштап арыглаан, ажылдап кылган, 82375 муң кубометр оңгарларны болгаш траншеяларны каскан. Онгу беш чылга бодаарга, он бирги беш чылдың дөрт чылдарында ажылдарның хемчээли 57,7 хуу өскен. Чаа техниканы ажыглааның түңнелинде, бо үе дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 38 хуу өскен.

Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр бистиң коллективтиң мурнакчы ажылчыннарын база шаңнаан. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле экспедицияның хоочун ажылдакчызы И. И. Корж шаңнаткан. Алгыяк бөлүктүң кол геологу К. М. Кильчичаков болгаш автосептелге участогунуң слесары Г. И. Лапшин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнатканнар. Дөрт кижиге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижии-биле демдеглеткеннер. Чээрби ажыг геологтар ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Геология министерстволарының шаңналдарынга төлептиг болганнар. Ийи кижи — «Казымал байлактар шинчилээр ажылдың тергиини» деп хөрек демдээниң эдилекчилери.

Ажылынга кызымак мурнакчы ажылчыннарны борта демдеглээри артык эвес. Н. С. Бахарев, П. А. Никитчин, В. Ф. Токунов, В. А. Габеев, Н. Т. Леляк, В. М. Егоренков, Н. Г. Банников болгаш өскелер-даа шинчилел ажылдарынга төлептиг үлүүн киирип, аныяктарны өөредир херекке идепкейлиин көргүзүп келгеннер.

Бөгүнгү бистиң ажылывыстың кол көргүзүү кыска хуусаада чаа-чаа ажыктыг казымалдарны шиңгээдип ап, ону үлетпүр ажыглалынче шилчидери-биле хемчээттинер. Бо ажылды шапкынчыдарынга бригада керээзин нептереткени ажыктыг болуп турар. Бо арга-биле ажылдап тургаш, Хову-Аксының бөлүү дөрт чыл планын хуусаа бетинде, август айда күүседипкен. Төп-Тыва, Улуг-Танзек бөлүктери база бригада керээзинче шилчээн.

Геология ажылдарын шинчилеп тырттырарын улам ыңай экижидери бистен негеттинип турар. Ажылды организастаар, техниканы долузу-биле ажыглаар, материалдарның камналгазын чедип алыр дээш өске-даа сорулгалар бистиң мурнувуста туруп турар. Иштики курлавырларны чөп ажыглаары — геология-шинчилел ажылдарын экижидериниң үндезини.

1985 чылдың планы күжениишкинниг. Улуг-Хемниң хөмүр-даш бассейнинге хөй хемчээлдиг ажылдар кылдынар. Коксталчак хөмүр-даштың курлавырларын тодарадыры-биле шинчилел ажылдарын чорудар бис. «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарның чиг эт баазазын быжыглаары-биле даг-дүгүнүң болгаш кобальтының тывыштарын шинчилээрин үргүлчүлээр бис. Өңнүг болгаш ховар металлдарны бүдүрүлгеге шиңгээдиринче шилчидер дээш Улуг-Танзек, Баян-Кол, Ак-Суг, Кызыл-Таштыг бөлүктери хөй ажылдарны кылып чорудар. Чес, молибден, алдын, цинк болгаш өске-даа казымалдарны, тудуг материалдарын шинчилеп тыварын үргүлчүлээр бис. Ол ышкаш чер адааның сугларын көдээ ажыл-агыйга болгаш эм кылдыр ажыглаарын өөренип көрүп турар бис.

Тываның геологтары Тиилелгениң 40 чыл оюн, партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш, черниң байлаан чонга бараалгадыр дээш бедиткен хүлээлгени алган күжениишкиниг ажылдап турарлар.

В. АВРУЦКИЙ,
«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг Тываның геология-шинчилел экспедициязының начальниги.

МАГАДАН. «Северостгеология» каттыжышкынның тывыкчыларының ажылынга электроника деткимче болуп турар. Ажыктыг казымалдар тывыжын шапкынчыдарынга геология информациязының анализиниң болгаш ажылдап кылыышкынының дептиилгелиг аргаларын ажыглааны идиг болган.

Чер адааның байлактарын баш бурунгаар тодарадып тыварының системазының бирги чадазын каттыжышкында ажылдап кылган. ССРЭ-ниң Соңгу-Барыын талазының геологтуг тургузуунуң дугайында информацияны ЭСМ-ниң угаанынче киирген соонда, электроника шинчилекчилерге тодаргай оруктарны айтып бээр.

Руда тывыштарының геология шенелделериниң анализин кыска хуусаада чорударын боттандырар гамма-активациялыг комплексте эптелге ажылдары адакталып турар.

ЧУРУКТА: минерал-технологтуг лабораторияның термометриктиг анализин кылыр дериг-херекселдиң лаборантызы И. Кундина ажыл үезинде. Магаданның политехникумун ол тергиин эки доосkан болгаш амгы үеде Хабаровскиниң политехниктиг институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар.

В. ДАНИЛЬЧЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СЕЗОНДАН СЕЗОНЧЕ

Тываның «Хүндүлелдиң демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының мурнакчы коллективтериниң бирээзи болур Улуг-Хем бөлүү республиканың тудуг индустриязының чиг эт баазазын шинчилээр талазы-биле улуг ажылды доктаамал чорудуп келген.

— Каас-чараш бойдустуг, кижи четпээн черлерде чажыртынган үнелиг металлдар болгаш өске-даа ховар казыр байлактар шинчилеп чоруур эш-өөрүвүс-биле дөмейлээрге, бистиң бөлүктүң ажылы ындыг-ла солун эвес, а ажылдап, шинчилеп турарывыс казымал байлактар ындыг-ла үнелиг эвес, бөдүүн ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа ажылывыс харысалгалыг, мергежилди, тура-сорукту негээр, а ооң түңнелдери республиканың үлетпүрүнүң, ылангыя тудуг индустриязының хөгжүлдезинге дорт хамаарылгалыг, улуг ужур-дузалыг — деп, бөлүктүң кол геологу Вячеслав Николаевич Сидоров чугаалады.

Улуг-Хем бөлүүнүң геологтарының ажылының түңнелдери бистиң шуптувуска билдингир, каракка көстүп турар. Кол тудуг материалдары болур тууйбу, бетон, керамзит, цемент, чугай чок болза тудуг болгаш тудуг-индустрия үлетпүрү туруп алыр. Чаа чуртталга бажыңнары, бүдүрүлгелер туттунмайн баар деп чүве илдек-тир. Улуг-Хем бөлүүнүң ажылының бир онзагай талазы — хөй чурттакчылыг, улуг бүдүрүлге - административтиг төптер чоогунга шинчилел ажылдарын чорудуп, элезин, дой, чугай-дажы—гранит чыдар черлерни оон тывары. Ылангыя Кызылда «Тудуг кезектери» комбинат, тууйбу заводу, Чадаананың тууйбу заводу дээн чижектиг бүдүрүлгелерни хандырар чиг эт ырак эвесте болурга, сөөртүрүнге эвээш үе болгаш кывар-чаар чүүл чарыгдаттынар, продукцияның бот-үнези чиигээр болгай.

Бөлүктүң ажылы ийи кол үе-чадалыг. Апрельден октябрь-ноябрьга чедир үргүлчүлээр хову ажылдарының үезинде казымал байлактарның мөөңнелип чыдар черлерин илередип тывар, черни хандыр өрүмнеп тургаш, шенелде кылыр баштай тыпкан хевирлерни алыр. Хову ажылдары — геологтарның, бөлүктүң ажылчыннарынга амыр эвес шылгалда. Изиг чайын, дээрде хүн өрттендир чип турда, чаглак чок хову ортузунга чер өрүмнээрин бодап кээрге-ле четчир.

Ийет. Геологтуң ажылы хөй кичээнгей, күш, тура-сорук негээр болгаш берге. Ынчалза-даа үр үеде үргүлчүлеп келген ажылдың түңнели үнүп, казымал байлааның чыдар чери тодараттынганда, черниң чажыт шыгжавырынче «кирер эжикти» тып алганда, геолог дег өөрүшкү-маңнайлыг кижи кайда боор!?

Улуг-Хем бөлүүнүң геологтары эрткен чылын 3 казымал байлак чыдар чаа черлерни ажыдып, анаа шинчилел ажылдарын чоруткан. Солагай талакы эриктиң болгаш Мергенниң элезин, дой чыдар черлери Сарыг-Септиң тууйбу заводунуң комплекстиг чиг эт баазазы болур ужурлуг. Сүт-Хөлдүң чоогунда ажыттынган дойлуг черни тывары берге болган, ынчалза-даа дуржулгалыг геолог А. Языковка удурткан отряд салдынган сорулганы күүседип шыдаан. Сарыг-Септиң тууйбу заводу ам дээрезинде туттунмаан. Ол ышкаш Сүт-Хөлде, Эрзинде, Өвүрнүң Хандагайтыда, Торгалыгда тууйбу бүдүрер черлер амдыызында чок. Ынчалза-даа кыдыг районнарның хөгжүлдезинге чугула херек бо бичежек бүдүрүлгелерни тудуп болурунуң аргалары бар. Эң кол негелде — чиг эт баазазының бар, чогун геологтар шинчилеп, илереткен болгаш ажырбас деп түңнелди кылган.

Эрткен чылын бөлүк 14 черлерге шинчилел ажылдарын чоруткан. Кызыл хоорайдан ырак эвесте элезин-сай холуксаалыг черни шинчилеп, ында чыдар казымал байлактың курлавырын тодараткан. Ол чер «Тудуг кезектери» комбинат болгаш «Тыва кедээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестерниң демир-бетон кылыглар заводтарының 25 чыл иштинде долу бүдүрүлге күчүзү-биле ажылдаарын хандырып шыдаар.

Бөлүктүң кол геологу В. Сидоров Тывага 1969 чылдан эгелеп ажылдаан. Ол бодунуң ажылының аайы-биле геология-шинчилел экспедициязының мергежилдиг специализи, шинчилел ажылдарының методиказын шын чорударынга, шынарлыг болурун чедип алырынга оон киирип чоруур үлүг-хуузу улуг. Улуг геолог В. Дегтярь эрткен чылын Ильника, Шивилиг, Эрзин ол ынчаар чугай-дажын дилеп, шинчилеп турган отрядты удуртуп чораан. Валентина Ивановна Харьков университедин доосkаш, 1980 чылдан эгелеп, экспедицияга ажылдаан, [illegible] мергежил берген ажылдакчы. Чараш деп гранит чыдар черге шинчилел ажылын ооң удурткан отряды доосkан болгаш каасталга-шимелде кылдыр ажыглаар ол тудуг материалын бүдүрүп эгелээр болза ажырбас курлавырлар бар деп түңнелди кылган. Геологтар аразында херээженнер база эвээш эвес. Улуг-Хем бөлүүнге ийи чыл бурунгаар ажылдап келген аныяк техник-геолог кыс Марина Визгущинаны дуржулгалыг эш-өөрү мактап чугаалаар болду. Ол бодунуң херээн эки билир, чогаадыкчы чүткүлдүг болгаш хүндүткелди чаалап алган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, геодезист Б. Зотин экспедицияга 30 чыл дургузунда ажылдаан, черниң топографтыг болгаш геологтуг карталарын тургузар талазы-биле мергежээн специалист. Бөлүкте геологтардан аңгыда, хөй дузалакчы ажылчыннар бар. Оларның эки ажылындан хову ажылдарының чедиишкини дорт хамааржыр. Өрүмнекчи мастер Г. Гатаулин болгаш ооң дузалакчызы Г. Куцев, өрүмнекчи Ю. Кудрявцев оларның ажылын бөлүктүң начальниги А. Алеев мактады.

Хову ажылдары доостурга, база кончуг харысалгалыг, чымыштыг үе-чада — камерал болгаш лаборатория ажылдары эгелээр. Геологтуг болгаш топографтыг карталарны тургузар, отчёттарны бижиир, казымал байлактарның курлавырларын санаар таблицаларны белеткээр, шенелде кылыры-биле алган казымал байлактарның баштай тыпкан хевирлерин лабораторияга анализтеп, химиктиг составын, тускай шынарын илередир. Бо дыка нарын, хөй үе негээр ажыл. Чижеглээрге, дойну ап көрээл. Ооң аңгы-аңгы черлерден тыпкан хевирлери аңгы-аңгы составтыг, карак-биле көөрге безин өңү янзы-бүрү, дөмейлешпес болур. Чаа ажыткан мөөң дой чыдымнарындан хевирлерни чүгле маңаа эвес, Москва чоогунда тудуг материалдарының эртем-шинчилел институдунга база шинчилей көрүп, бүдүрүлгеге кандыг технология ёзугаар ажыглаарын тодарадып, ол талазы-биле рекомендация бээр. Бистиң республиканың тууйбу кылып турар бүдүрүлгелери ол сүме-чагыгны эдерип, тууйбу өрттедириниң технологиязын сагаан болза продукцияның шынары экижиир ийик.

Амгы үеде Улуг-Хем бөлүүнүң геологтары хову ажылдарынга белеткелди төндүрүп турар. Чаа сезонда олар 20 черге шинчилел ажылдарын чорудар. Найыралдыг коллектив казымал байлактарны илередип, тывар талазы-биле салган сорулгаларны күүседип, республиканың үлетпүрүнүң сайзыралынга төлептиг үлүүн киириштирер.

Н. КУУЛАР.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

✦ Он бирги беш чылдың үш чылдарының дургузунда геология-шинчилел ажылдарының хемчээли 20 катап, өрүмнеп кылыр ажылдарның 15 хуу өскен. Ажылдарның хемчээли эрткен чылын мурнуку чылга бодаарга 7,5 хуу өскен. Үш чыл дургузунда бүдүрүлгеге шиңгээдир кылдыр 385 казымал байлактарны белеткээн.

✦ «Метеор» белгаш «Космос» спутниктерден, «Союз» корабльден, «Салют» орбита станциязындан тырттырган чуруктарны шинчилел ажылдарынга калбаа-биле ажыглап турар. Ол ышкаш «Пассат» дээр херекселдиң дузазы-биле далайларга шинчилел ажылдарын чорудуп турар.

✦ Донбаста, Кузбаста, Канск-Ачинск болгаш Мурнуу-Якутияның бассейннеринде, өске-даа черлерде ниитизи-биле хөмүр-даштың 11,4 миллиард тонна ажыг курлавырларын тодараткан. Кара металлургияның чиг эт баазазы быжыккан. Минералдыг чемишчидилгелер шинчилели калбарган. Узбекистанда болгаш Эстонияда фосфориттерниң, Якутияда болгаш Украинада апатиттерниң, Иркутск областа калиң дустарының тывыштарының талазы-биле хөй ажылдар кылдынып турар.

СЭКП обкомунда

МАҢГЫСТАЛЧАКТАРГА УДУР ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРЕР

СЭКП обкомунуң бюрозу ээлчеглиг хуралынга «Республикада ажылдавайн турар кижилерни күш-ажылче хаара тудар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Маңгысталчак, тоянчы амыдыралдыгларның профилактиказынче СЭКП Кызыл хоорkому, партия райкомнары, парткомнар, хоорайкүүскомнар, эрге-чурум камгалаар органнар болгаш хөй-ниити организациялары ам-даа кошкак кичээнгей салып, ниитиге ажыктыг күш-ажылдан оспаксыраар кижилерни илередир, бүрүткээр болгаш сагындырар талазы-биле ажылды суларадып турар дээрзин хүлээп алган доктаалда айыткан. Маңгысталчак чорукту чайладыр дээш демисел чорудар кижилерниң күжениишкиннерин олар четче мөөнневейн, ажылдавайн турар кижилерни илередир болгаш күш-ажылга хаара тудар талазы-биле хемчеглерни доктаамал чорутпайн келген.

Ажыл кылырындан оспаксыраар кижилерни илередир, бүрүткээр болгаш күш-ажылче хаара тудар талазы-биле бо чылдың январьда кылдынган ажылдың түңнелинде 1200 кижини, кайда-даа өөренмейн, ажылдавайн турар 210 элээдилерни илереткен. Кызыл хоорайда, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга болгаш өске-даа районнарда ажыл кылбас кижилерниң саны кызырылбайн турар.

Профилактика үезинде болгулаан эш хуу судтарынга, профилактика чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң комиссияларынга ийи муң ажыг арагачыларның болгаш прогульщиктерниң херээн сайгарган. Оларның аразындан 725 кижини ажылга киирген, 239 хамаатыны сагындырган.

Кызыл хоорайның комиссиязы ниитиге ажыктыг күш-ажылдан десип турар 203 кижини илередип тыпкан, оларның 155-ин ажылга киирген, 88-инге сагындырыг берген, 15 кижиге хамаарыштыр РСФСР-ниң КД-ниң 209 чүүлү-биле херек оттурган. Рейд үезинде Кызылга ажылдавайн-даа, өөренмейн-даа турган 44 элээдини тыпкан. Амгы үеде оларны ажылга киирген, өөредилгеже эгиткен.

Эрге-чурум камгалаар органнар маңгысталчак амыдыралдыг кижилерни хайгаараар талазы-биле ам-даа кошкак ажылдап турар деп ук доктаалда айыткан. Ажыл кылбастарның кем-херек болгаш ниитилелге удур өске-даа үүлгедиглерин чогуур үезинде илеретпейн турар, ооң түңнелинде 1981—1984 чылдарда республикага болган алды кем-херек үүлгедиишкинниң бирээзин-не ажыл кылбас кижилер үүлгеткен болуп турар. Ындыг кижилер Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарда болгаш Кызыл хоорайда хөй үүлгедиишкин кылып турар. Ол дээрге милицияның чамдык участок инспекторлары, чер-чер Советтериниң ажылдакчылары түс черниң байдалын чедир билбезинде, эрге-хоойлу пропагандазын чорутпазында, маңгысталчактарны, тоянчыларны, ажылдавайн-даа, өөренмейн-даа турар элээдилерни даңзылавайн турарында.

Ажыл кылбастарның аразында 18—30 хар үезинде аныяктар дыка хөй, оларның хөй кезии долу болгаш долу эвес ортумак эртемниг. Дээди эртемниг специалистер база бар. Чижээ, Эрзинде воотехник Д. Соян, Кызыл хоорайда инженер В. Якушев олар хамааржыр.

Маңгысталчактарның «шелээн» амыдыралы долгандыр турар кижилерге база салдарлыг болуп, чамдык кижилер оларның тевиинге алзып, азырадыкчы, күш-ажылды тооп көрбес хөөнүг апаар. Сарыг-Септе А. Черниченко, Туранда Т. Тюлюш, Шагаан-Арыгда Ю. Курамин, Тээлиде Э. Намнан дээн ышкаш ниитиге ажыктыг күш-ажыл кылырындан оспаксыраар кижилерниң ак сеткилдиг ишчилерниң шүгүмчүлеп турары-даа чөп.

Маңгысталчактарның 20 хуузу херээженнер болуп турар, оларның дыка хөйү амыдыралга төлеп чок чорууну көргүзүп, ажы-төлүнүң кижизидилгезинче кичээнгей салбайн арагалап, тояап чоруурлар. Ындыг турбуже, дыка хөй чер-чер Советтери, херээженнер чөвүлелдери оларны кижизидер, чамдыктарының ие эргезин казыыр, алкоголизмден аараннарга эмнелге-профилактика дузазын көргүзер талазы-биле дээштиг хемчеглер албайн турар.

Эдип чазаар күш-ажыл колониязындан хосталып келген кижилерни контрольдаар, оларны өй-шаанда ажылга киирер, амыдыралын хайгаараар талазы-биле чамдык участок инспекторларының, чер-чер Советтериниң ажылдакчыларының ажылы кошкак. Ындыг контроль чок чорукту ажыглап алгаш, оларның чамдыызы үр үе дургузунда ажылга кирбес, арагалап, чиик амыдырал сүрүп чорупп бээр. Чижээ, мурнунда аар хулиган херээ дээш шииттирип чораан болгаш хуусаадан эрте хосталган, Улуг-Хемде Чодураа чурттуг А. Санчы дээрзи 1983 чылдың декабрьдан бээр кайда-даа ажылдавайн, арагалап, тояап келген. Бии-Хемниң Өөк суурда Н. Барамский хосталгазын казыттырып шииттиргеш чанып келген соонда база дыка үр үе дургузунда кайа-даа ажылдавайн келген, ол дээш РСФСР-ниң КД-ниң 209 чүүлү-биле харысалгага онаажып турар.

Чамдык районнарда ажылдавайн турар кижилерни ажылга киирерин узамдыктырып турар. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды райкүүскомнары маңгысталчактарны, ажылдавайн турар элээдилерни быжыглаар бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны ам-даа тодаратпаан. Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары оларны ажылга хүлээп алгаш кижизидеринден түвексингеш, чылдагааннар дилээр чоруктар база бар.

Маңгысталчактар болгаш ниитилелге удур өске-даа үүлгедиглер-биле демиселге хөй-ниитиниң, улусчу дружиналарның, корум-чурум камгалалының хөй-ниити пунктуларының, комсомолчу оперативтиг отрядтарның, эш хуу судтарының салдарын болгаш хоойлу-дүрүмнүң аргаларын кошкак ажыглап турар.

Ниитиге ажыктыг күш-ажылды ак сеткилдиг болгаш медерелдиг көөр ёзуга кижи бүрүзүн кижизидер талазы-биле ажылды дыка хөй бүдүрүлгелерниң, совхозтарның, организацияларның, албан черлериниң, партия, профэвилел, комсомол органнациялары кошкак чорудуп, маңгысталчактарга хамаарыштыр дээштиг хемчеглерни албайн турар. Чамдык күш-ажылчы коллективтер арагачыларга, прогульщиктерге, сагылга-чурум чок кижилерге өршээл көргүзүп турар фактылар бар.

Аныяк кижилерниң тоянчы, маңгысталчак амыдыралынга удур демиселди ВЛКСМ Кызыл хоорkому, комсомол райкомнары болгаш эге организациялар кошкадып, маңгысталчак амыдыралдың тыптып кээп турар чылдагааннарын илеретпейн турар. Ажыл кылбас оолдарның болгаш кыстарның даңзызын тургуспайн, оларның-биле тус-тус кижизидилге ажылын чорутпайн келген. Ортумак болгаш сес чыл школаларының доозукчуларынче кичээнгей кошкак. Чамдык элээдилер школа доосkан соонда өөредилге черинче кирбес ийикпе, ону ара кааптар, оон ниитиге ажыктыг ажыл кылбас, хөй үе дургузунда ада-иезиниң азыралынга орар фактылар бар. Ындыг четпестер Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Тес-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда бар.

Тускайжыттынган профтехучилищелерден, эдип-чазаар күш-ажыл колонияларындан келген элээдилерни ажылга киирер талазы-биле айтырыгларны комсомол комитеттери кичээнгейге албайн турар. 1984 чылда кем-херек үүлгеткен элээдилерниң дөрт кижиниң бирээзи-ле кайда-даа өөренмейн, ажылдавайн турар болган.

Назы четпестер херектериниң талазы-биле комиссияларның ажылы база кошкак. Ажылдавайн-даа, өөренмейн-даа турар 180 элээдиниң чүгле 24-ү азы 13 хире хуузу ук комиссияларның учёдунда тургустунган.

Ындыг элээдилер дээш оларның ада-иелери-даа, чер-чер Советтери-даа, совхозтар дирекциялары-даа сагыш салбайн турар. Чамдык малчыннарның аалдарында дузалакчы кадарчы болуп турар-даа болза, совхозтарның кадр килдистеринде демдеглеттинмээн кижилер бар.

Бо чылдың февраль 1-ги байдал-биле алырга, республикада 1,5 хардан өрү назылыг уругларлыг 600 ажыг херээженнер ажыл чок олуруп турар. Ол иелерниң мурнунда ажылдап турганы совхозтар дирекциялары, бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң администрациялары оларга чаштарын хайгаараарынга таарымчалыг ажылдарны тып бербейн, күш-ажылчы ол курлавырларны четче ажыглавайн турар.

Бо айтырыгларны комплекстиг шиитпирлээриниң чугула ужур-дузазын өөренип көрбүшаан, маңгысталчактарга удур демиселге партия, совет, эрге-чурум камгалаар органнарның, күш-ажылчы коллективтерниң болгаш хөй-ниити организацияларының күжениишкиннерин моон соңгаар мөөңнээри-биле СЭКП обкому хүлээп алганы доктаалга маңгысталчак болгаш тоянчы амыдыралдыгларны тургуспас талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырарын СЭКП Кызыл хоорkомунга, партия райкомнарынга, «Тыва даг-дугу» тудуг эргелелиниң база «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, профэвилелинге, ВЛКСМ обкомунга даасkан. Ол төлеп чок чорукту шуут болдурбазы-биле партия, профэвилел, комсомол организацияларының, көдээ, суур Советтериниң, эрге-чурум камгалаар органнарның, бүгү хөй-ниитиниң, күш-ажылчы коллективтериниң күжениишкиннин олче мөөңнээр. Маңгысталчактарны болгаш тоянчыларны илередир талазы-биле рейдилерни, хыналдаларны доктаамал кылыр, кем-херек үүлгедир чоруктарны болдурбазының, корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглаарының кол быразы ол болур кылдыр оларны күш-ажылга хаара тудар.

Ажыл кылбастарны киирер бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны чокку үеде тодарадыр, оларны өөредир, амыдыралынга эргежок чүүлдерни тыпчып бээр, арага аарыындан аараннарга эмчи дузазын көргүзер, оларны бүдүрүлгеге быжыглаары-биле кижизидилге ажылын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Эдип-чазаар күш-ажыл колониязындан келгеннерже доктаамал кичээнгей салыр, оларны күш-ажылга киирер болгаш амыдырал-чуртталгазының байдалын өөренип көөр.

Маңгысталчак амыдыралче чаа кирип бар чораан кижилерни илередир талазы-биле доктаамал хайгааралды республиканың эрге-чурум камгалаар органнары чорудар, ниитиге ажыктыг күш-ажылдан үш айдан хөй үеде олар оспаксыраар болза, оларны сагындырар талазы-биле хоойлунуң негелделерин сагыыр.

Ортумак болгаш сес чыл школаларының өөредилге черлеринче кирбээн, ажылдавайн турар доозукчуларын бүдүрүлгеге ажыглаар, ажылдавайн-даа, өөренмейн-даа турар элээдилерни күш-ажылче хаара тудар талазы-биле контрольду хоорайкүүскомнар, ВЛКСМ обкому, Чырыдыышкын министерствозу, профтехөөредилге эргелели, Күш-ажыл талазы-биле күрком күштелдирер ужурлуг. «Тыва тудуг», «Тыва кедээ тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва септелге тудуг» трестерге, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынга оларже ажылдаары-биле чоруткан кижилерниң өөредилгезин организастаарын даасkан.

Чаш уруглуг херээженнерни ажылга киирер талазы-биле тодаргай хемчеглерни Көдээ ажыл-агый, Чоннуң амыдырал хандырылга, Чурт үлетпүрү, Ыяш ажыл-агый министерстволары алыр, бажыңга кылыр ажылдарны оларга тып бээр, совхозтарга дузалал ажыл-агыйын организастаар ужурлуг.

Ажылдавайн турар кижилерни илередир болгаш ажылга киирер талазы-биле ажылга партия, совет, ажыл-агый органнарын база хөй-ниити организацияларының тодаргай хөделиишкиннерин ажылдавайн турар кижилерни илередир болгаш ажылга киирер комиссия боттандырар. Квартал санында чурттакчылыг черлерге, ажылчы чоннар коллективтеринге, чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле рейдилерни кылып, маңгысталчактарны илередир деп ук доктаалда демдеглээн.

КАНДЫГ-ДАА АЖЫЛГА КЫЗЫМАК

Үжен бир чыл бурунгаар СЭКП Төп Комитеди чурттуң бүгү аныяк оолдар, кыстарын кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип алырынга киржип, машина-трактор башкарарының курстарынга өөрениринче кыйгырган.

Ол үеде Момук Даанмай Улуг-Хем районунуң Арыскан чеди чыл школазын доозуп алган турган. Партияның кыйгырыы аныяк оолдуң алыс күзели-биле чүүлдеш болган болгаш тракторист болур деп шиитпирин улам чүгледирген.

СЭКП-ниң XIX съездизи аттыг колхозтуң даргазы, үжен муңчуларның бирээзи В. С. Тойлуг-оолга билдириишкинин аппарып берген. Колхоз даргазы М. Даанмайның күзелиң деткип, трактористер курузунче албан өөредип чорударын аазаан болгаш, баштайгы үеде Шагаан-Арыг МТС-иниң колхозта ажылдап турар трактористтериниң кайы-бирээзинге кожукчу болуп ажылдаарын сүмелээн. Ол сүме черле шын болуп, аныяк оолдуң шилип алган мергежилинге чаңчыгып алырынга улуг ужур-дузалыг болган.

Керосин-биле ажылдаар «АТЗ. НАТИ» деп маркалыг тракторнуң башкарыкчызы Очур Донгактың кожукчузу болуп, Момук Даанмай бодунуң күш-ажылчы намдарын 1955 чылда эгелээн.

Кожукчунуң ажылы часкы, чайгы, күскү сезон үезинде амыр эвес, хөй күштү, тура-сорукту кижиден негээр. Аныяк кожукчу бергелерге торулбайн, механизатор болуксаан күзелинче улам чүткүлдүг базып орган. Бир чыл эрткенде М. Даанмай кожукчу эштери К. Чондан, Х. Монгуш олар-биле кады Ак-Довурак хоорайда трактористер курузунга өөрениири-биле аъттаныпкан.

Олар үжелээ курсту чедиишкинниг дооскаш, «УТКА 25 чылы» совхозка кээп ажылдай бергеннер. М. Даанмай хоочун механизаторлар Шериг-оол Сат, Сүрүн Түлүш, Шыгжал Кыргыс, Очур Донгак оларның байлак дуржулгазын шиңгээдип ап, мергежилиниң чыл келген тудум бедидип ап чораан. Ол Хүүле-Хем, Кожай, Элезин, Иштии-Хемниң ховуларынга кур болгаш куруккан черлерниң бедимчези — чаагай тарааны өстүрүп, ажаарынга эвээш эвес үлүүн киириштирген. Көдээ ажыл-агыйга чедиишкиннери дээш Момук Түлүшевич Даанмай «Кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип алганы дээш» деп медаль-биле, хөй санныг хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

Хоочун механизатор өг-бүле амыдыралының аайы-биле тудуг ажылынче шилчээн болгаш ам Кызыл районда «Сукпак» совхозтуң төвүнде тудугжу бригаданың бригадири.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ОНУ ЭШТЕРИ ЕЛЕНА ДЭЭР

Узун эвес дурт-сынныг, адаккыр болгаш чугаакыр ырбыскыы херээжен кижини квартиразының казанчазынга көрүп кагдым. Рим хоорай чурттакчызы, сураглыг чажыт ажылдакчы болгаш партизан чораан коммунист Карла Каппони ол болду. Римге немец-фашистиг эжелел үезинде ооң чажыт ады Елена турган, эш-өөрү ол атты кончуг эки билир турганнар. Карла Каппони—Италия Республиканың дээди шаңналы «Дайынчы эрес-дидим чорук дээш алдын медальды» бир дугаар алган херээжен кижи.

Үжен ажыг дайынчы операцияны ол чоруткан, ооң иштинде найысылал Римге, Рассел кудумчуга, 1944 чылдың март 23-те шериг колонназын чылча шаварын организастаан, ол чылча шавыышкын немец командылалдың угаан-кудун оскундурган.

Ол дайынчы операцияларга Карла амы-тынындан чарлып-даа болур турган, ынчалзажок фашизмни көөр хөөн чок чорук, төрээн чуртунун хосталыр үезин дүргедедир дээн чүткүл коргуш чок чорукче болгаш бүзүрелче ону хайныктырган. Дидимден ок чайлаар дижир болгай. Карла чаңгыс-даа катап балыглатпаан, туттурбаан-даа. Ынчалзажок партизан амыдыралдың аар-берге чымыжы ооң кадыынга дээпкен — ол аар аараан.

Дайын сөөлүнде компартиядан парламент кежигүнү кылдыр ону соңгаан, аныяк коммунистер ортузунга улуг ажылды чоруткан. Итали аныяктарның ийи муң кижи составтыг делегациязын 1957 чылда Москвага Аныяктарның болгаш студентилерниң бүгү-делегей фестивалынга Карла баштап чораан.

Хөңү дурт-сынныг болгаш чиик адак, улгады берген ол херээжен кижини ам көргеш, дөртен чыл мурнунда бодунуң баштайгы хол боозун фашист шагдааның холунуң боозунга дөмей кылдыр кылып алгаш хоорайның автобустарының бирээзинге олурган, бодунуң кылып алганы өлүмнүг бомбаларын сумкалааш дүште чок кылаштап чораан, автомат оду-биле эштерин дайзынның одундан тайзы камгалаан, а ноябрь 6-дан 7-же дүнезинде «Октябрь революциязы делгерезин!» деп лозунну «мөңге хоорайның» ханаларынга бижээн дээрзинге бүзүрээри берге.

Елена партизан чораан бодунуң амыдыралындан эвээш эвес таварылгаларны сактып чугаалап болур. Ынчалзажок Удурланыышкынга киржип турган чылдарында чүү эң-не уттундурбазы-биле сагышта артып калганыл дээн айтырыымга ол мынча диди:

— Фашизмни көөр хөөн чок кижилерниң ниити дайзынга удур демиселге каттыжар дээн изиг чүткүлү ынчан мени кайгаткан, ону черле утпас мен ийин. Удурланыышкын шимчээшкини бүгү-улусчу характерлиг турган, аңаа янзы-бүрү үзел-бодалдыг кижилер киришкен: коммунистер, христиан демократтар, атеистер, чүдүлгелиг католиктер болгаш өскелер-даа. Оларның шуптузун хостуг болгаш демократтыг Италияны көөр дээн кара чаңгыс күзел каттыштырып турган.

— Силерниң-биле алырга, кижи төрелгетенге диргелген айыылдың чогум үндезини чүдел?

— Дайын соонда эрткен 40 чылдар амыр-тайбын турбааны билдингир. Айыылдыг эвээш эвес үелер делегейге тургулаан. Эрткен дайынның кол үүлезин чүктеп эрткен Совет Эвилелиниң талазындан чаагай күзел-сорук, туруштуг болгаш шыдамыккай чорук илергейлеттинмээн болза, кижи төрелгетени коргунчуг айыыл-халапка таваржып болур турган ийик. Көрейге, Вьетнамга дайынны, ССРЭ-ни долгандыр шериг баазаларының уяларының тургустунгазын сактырга-ла четчир-дир.

Боо-чепсектиң соксаал чок эндере бүдүрүүшкүнү болгаш ядролуг чепсектиң делегейде нептереэшкини техника талазы-биле частырыгның түңнелинден-даа үнүп кээп болур халаптың айыылдыын дыка бедидип турар.

Бүгү-ле ажыл-чорудулгазы кижиниң чаагай чорууунче угланган социалистиг ниитилел дайынның үнер дөзү болбас дээрзи бистерге, коммунистерге билдингир. Совет Эвилели тайбың дээш, чепсегленишкинни дүжүрери дээш туржуп келген болгаш туржуп-даа турар. Делегейниң ийиги дайынының мурнунда-даа херек ындыг турган болгаш бөгүнде-даа ындыг.

— Силерниң-биле алырга, бөгүн кижи төрелгетенин дүвүредип турар эң чугула айтырыгларны канчаар шиитпирлеп болурул?

— Мээң-биле алырга, амгы үеде эң чугула айтырыг болза, аш-түреңги болгаш хожудаңгай чорук-биле демисел деп бодаар мен. Ону канчаар шиитпирлээрил? Арга бар деп бодаар мен. Делегейниң эң сайзыраңгай чурттары чепсегленишкинге чарыгдалдарны кызыргаш, хожудаңгай чурттарга дузаламчы кылдыр акша-хөреңгини аңгылаар ужурлуг. Ындыг болзажок, АКШ дээн ышкаш, ындыг байлак чуртта миллион-миллион кижилер аш-түреңги байдалда чурттап турар болгай. Шериг бюджединиң чартык кезиин социал хереглелдерге ажыглаза, эки эвес деп бе?

— Силерниң эрге-чагыргаңарга болза, делегей байдалды экижидер талазы-биле тодаргай кандыг хемчеглерни алган туруп болур силер?

— Хамыктың мурнунда, канчап-даа тургаш болза, боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаары тоң чугула деп санаар ийик мен. Массалыг узуткаашкынның чепсээн бүдүрерин ужур-дүрүм чок чорук деп санавышаан, ону шуут хоруур херек. Тайбың дээш, чепсегленишкинни дүжүрери дээш ак сеткилдиг кижи бүрүзүнүң демисешкен турары эң чугула. Кижи төрелгетенниң бурунгаар хөгжүлдезин узуткаар сорулгалыг чаа делегей дайынын кижилер болдурбас дээрзинге бүзүрээр мен. Делегейниң улустары дөртен чыл мурнунда фашистиг кулданыышкындан хосталган турган, ам олар термоядролуг халапка таварышпас ужурлуг.

Геннадий ПТАШИНСКИЙ,
ПМА-ның корр.
Рим.

АДЫРНЫ ЧААРТЫРЫНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

ССРЭ-ниң Энергетика министерствозунуң чылыдылга-биле ажылдаар электри станцияларының 1986—1990 чылдарда техниктиг чаартылгаларының программазын СЭКП-ниң Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген. ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрификация министриниң бирги оралакчызы А. Н. Макухин СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээ-биле ол программаның чамдык угланыышкыннарының дугайын чугаалаан.

— Чуртта бүдүрүп турар бүгү электроэнергияның 80 хуузун хаара туткан совет чылыг энергетиказының ниити байдалын Рефтиниң, Костроманың, Запорожьениң болгаш чылыдылга-биле ажылдаар амгы үеде делегейде эң улуг өске-даа станциялар тодарадып турар. Оларга кол-ла дериглелер болза, 500 база 800 муң киловатт блоктар болуп турар, улуг-улуг хоорайларның чылыдылга төптеринде 250 муң киловатт күчүлүг аажок бедик ажыктыг агрегаттар ажылдап турар—деп, ол чугаалаан.

Ынчалза-даа дериг-херекселдери эргижирээн, ажыглаарынга хөй-ле одаар чүүл база хөй санныг ажылчыннар негеттинер ГРЭС-тер болгаш ГЭС-тер эвээш эвес. Ынчалзажок ук электростанцияларның дыка хөйү ам-даа эки ажылдап болур дээрзин шинчилелдер көргүскен. Ам бисте чылдыңна он миллион киловатт чаа күчүлерни ажыглалга киирип турар-даа болза, электри база чылыг энергиязынга доктаамал өзүп турар негелдени хандырарынга олар ам-даа чедишпес болганда, оларның ажык-дузазы улуг-дур.

Ынчангаш ам ССРЭ-ниң Энергетика программазын ёзугаар чоокку беш чылдың дургузунда шак ындыг дериглелерни ажыглаарының хуусаазын узадырынче угланган ажылдарны кылыры көрдүнген. Аңаа орук болза, үезин эрттир ажылдап каапкан бус турбиналарының, котелдарның, бус хоолайларының, насостарның база электри-техниктиг дериглелерниң кол-кол бөлдирлерин болгаш кезектерин солууру болур.

Техниканың ажылдаар хуусаазын узадыры экономика талазы-биле ажык чок ындыг энергетика бүдүрүлгелеринге оларны бузуп, адырып кааптар. Ынчаарга Свердловскиниң, Интинскиниң, Днепроджержинскиниң ТЭЦ-терин, Чульманың, Клайпеданың ГРЭС-терин база чылыг-биле ажылдаар өске-даа электростанцияларны одалга болгаш бус котелдары кылдыр эде кылыр. Ол ажылдарны хереглекчилерге чылыг бээрин эвээжетпейн тургаш кылырын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга айыткан.

Дериг-херекселдерниң чамдык элементилерин экижидериниң күсели-биле чамдык агрегаттарның ыяк болгаш камналгалыг болурун бедидер дээш оларны эде кылып чаартыр апаар. «Үш муң чүстүг» он-он энергоблоктарга контрольдуң база эргелелдиң системазын чаартыр, ооң уламындан агрегаттарның ажыглалы бедиир.

Адактың сөөлүнде, программаның чугула бир угланыышкыны болза, эргижирээннерин адырып солуп турар үеде чаа дериглелерни салыры эргежок чугула электростанцияларның дараазындагы чаартылгазынга техника-экономиктиг үндезинни база санаашкыннарны кылыры болур. Шак ындыг ажылды Щекинск, Куйбышевтиң Черепетск ТЭЦ-терге, Штерновск база Славянск, Ангренск ГРЭС-терге болгаш өске-даа чамдык станцияларга кылырын планнаан.

Чылыг-биле ажылдаар электростанцияларның техниктиг чаартылгазын боттандырып эгелээнин айтыры чугула. Чижээлээрге, чаа агрегаттарны ажыглалга кииргениниң соонда Кашира биле Шатура ГРЭС-терниң баштайгы ээлчеглерин хагган, Тквачельск ГРЭС-те эргижирээн дериг-херекселдерни солааш, ийи чаа турбинаны база дөрт котелду ында эптеп тургускан, оон аңгыда Москваның № 9 база № 12 ТЭЦ-теринде турбиналарны улам чаа, ажыктыг турбиналар-биле солаан.

Чылыг энергетиказын чаартырын дүргедедири-биле чамдык министерстволарга дериглелерниң эргежок чугула бөлдирлерин болгаш артык кезектерин белеткээр база чорудуп бээр талазы-биле даалгаларны доктааткан, ТЭС-терниң агрегаттарын ажыглаарының хуусаазын узадып база бүзүрелдиин бедидер, а ол ышкаш амгы ажылдап турар дериглелерни чаартып эде кылыр талазы-биле ажылдарны экижидериниң чурумун тодараткан.

— Бо программаны боттандырары социал база экономиктиг аажок улуг ужур-дузалыг болур—деп, А. Н. Макухин түңнелинде айыткан.— Ол чорук улус ажыл-агыйының, хоорайларның болгаш ажылчын суурларның чурттакчыларының энергия-биле хандырылгазының бүзүрелдиг чоруун, одалганы улам-на камналгалыг чарыгдаар, энергетиктерниң ажыл база амыдырал байдалын экижидер арганы бээр.

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАРДАН

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР БОЛГАШ ПЛАННАР ЧАҢГЫС ААЙДА

Акы-дуңма венгр улустуң амыдыралынга сөөлгү хүннерде төөгүлүг, политика талазы-биле эң чугула болуушкуннар демдеглеттинген. Март айның төнчүзүнде Будапештиге Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XIII съезди болган, а апрельдиң баштайгы хүннеринде ол чурт фашизмден хосталганының 40 чылын байырлыг ёзу-биле демдеглээн.

Ол болуушкуннар чүгле үе-шаг-биле сырый холбаалыг эвес. Олар Венгр Улус Республиканы бүгү социал-экономиктиг хөгжүлделиг, социалистиг күрүне кылдыр хуулдуруп шыдаан венгр улустуң төөгүлүг чедиишкиннериниң үндезинин чогум чүдел дээр болза, аңаа харыы тодаргайы-биле көстүп турар.

Ооң үндезини Кызыл Шеригниң ол чуртту хостаанында болгаш ниитилел депшилгезинче, социализмче орукту ажытканында дээрзин Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизинге демдеглээн. Ол дээрге коммунистер партиязының канчаар-даа аажок улуг ажылының түңнели-дир. Ооң удуртулгазының адаа-биле чораш, венгр улус улусчу эрге-чагырганы чаалап алган, социалистиг тургузугнуң тургузукчу кужу бүрүн долузу-биле илереттинген бооп турар. Ол дээрге Совет Эвилели-биле, өске-даа социалистиг чурттар-биле бузулбас найыралдың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың түңнели-дир. Ол найырал болгаш кады ажылдажылга социал-экономиктиг көдүрлүүшкүнүң күчүлүг дүргедекчизи, чурттуң тускай догуннаашкынының болгаш хамаарышпас чоруунуң идегелдиг магадылалы, ооң делегейге ат-алдарының улгадырының чугула факторы бооп турар.

УЛУСТАРНЫҢ ИДЕГЕЛИНГЕ УДУР

Барыын Европаның чурттарының чазактары болгаш улустары сөөлгү үеде Вашингтоннуң эрге-чагыргазының талазындан хоп-меге пропаганданың чалгыынга алзып турар апарган. Ол бодунуң хемчээлиниң талазы-биле кажан-даа туруп көрбээн пропаганданың эчис сорулгазы — космос делгемин милитаризастаарының америк программазын АКШ-тың эвилелчилериниң деткиирин чедип алыры болгаш оларны ындыг программаны херек кырында боттандырарынга хаара тудары бооп турар. Президент Рейган болгаш администрацияның өске-даа удуртукчулары оларны кандыг-ла бир хевир-биле кыйгырып турар апарганнар. Оларны Вашингтоннуң Европага кээп турар төлээлекчилери болгаш Ак бажыңның күчүлүг пропаганда аппарады-даа төөредип, бодунуң талазынче киир тырттарын оралдажып турар.

Пентагон чоокта чаа «Совет шериг кыжаныышкыны» дээр хоозун-меге номнуң дөрткү үндүрүлгезин парлап тарааткан. Ооң дугайын консервативтиг англи «Дейли телеграф» солун бээзин мынчаар бижээн: «Пентагоннуң стратегтериниң ол парлап үндүрген номунуң тодаргай-ла сорулгазы 1986 чылдың шериг бюджедин 313 млрд. долларга бадылаарынче конгрессти албадаары болгаш НАТО талазы-биле бодунуң барыын-европа эвилелчилерин космоска ракетага удур стратегтиг камгалалды тургузар талазы-биле АКШ-тың президентизиниң инициативазын долузу-биле деткииириниң эргежок чугулазынга бүзүредирин чедип алыры бооп турар».

АКШ космосту милитаризастаарынга белеткелче өске чурттарны хаара тудкаш, Барыын чүктүң эртем-техниктиг күштерин болгаш эң дээре эртемденнерин космос делгеминге боо-чепсекти эндере тургузарынче мөөңнээрин күзеп турар. НАТО чурттарының, а ол ышкаш Японияның, Австралияның, Израильдиң эртемденнеринге америк элзедикчилер хөй түңнүг акшаны аазап турар. Америк администрация хөй хөлезини аазавышаан, ол милитаристиг программага ол чурттарның шериг-үлетпүр комплекстерин хаара тударынче база чүткүп турар.

ГФР-ниң, Великобританияның болгаш Францияның чазактарының төлээлекчилери Рейганның администрациязының космос талазы-биле планнарын боттандырып чоруткан таварылгада боо-чепсекти эндере бүдүрер чоруктуң уламна күштелиринге айыылзыныышкынын чаңгыс эвес удаа илередип келгеннер. Ооң-биле кады оларның чамдыктары АКШ-тың талазындан ыйыдыышкынга дүжүп берип, «стратегтиг камгалал инициативазы» дээр хоралыг программаның «шинчилел» ажылдарынга киржип болурунга чөпшээрелин база берип турарлар.

Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарның Женевада бооп турарын-даа тооп көрбейн, Вашингтоннуң ол программаны боттандырар дээш оралдажып турар чоруу кичээңгейни хаара тудуп турар. Ындыг хөделиишкиннер бөмбүрзектиң улустарының ол ужуражыышкынга идегелин оскундуруп турар. Бо айтырыг талазы-биле бистиң чуртувустуң туружу кандыгыл дээр болза, ол билдингир болгаш тодаргай-даа бооп турар. Совет удуртукчулар Женевада чугаалажыышкыннарның чедиишкинниг болурунга бодундан-на хамааржыр бүгү чүүлдерни кылырынга белеңин чаңгыс эвес удаа быжыы-биле медеглеп келгеннер.

А. КОНДРАШОВ,
В. ЧУКСЕЕВ.
(СЭТА).

Сальвадор патриоттар Дуартениң шериг ёзу-чурумунуң эрге-чагыргазының шериглеринге күчүлүг согуушкуннарны таварыштырарын үргүлчүлеп турар. Сөөлгү беш чыл иштинде тура халышканнарның күштери сальвадор шеригниң 20 муң солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген. Партизаннар амгы үеде чурттуң үштүң бир кезээн боттарының холунда тудуп алган, контрольдап турар.

ЧУРУКТА: Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң дайынчылары марш үезинде.

Комин—СЭТА-ның фотозу.

Киленнээшкинниг удурланыышкыннар

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Чилиде алды патриоттарны араатанзыг ёзу-биле өлүрген үүлгедиишкин ол чуртка киленнээшкинни болдурган. Сантьягога болгаш өске-даа хоорайларга сөөлгү хүннерде Пиночеттиң шериг-фашистиг эрге-чагыргазының ол чаа араатанзыг үүлгедиишкининге улус массаларының удурланыышкынын илереткен массалыг хөделиишкиннери болгулаан. Чыскаалдарның киржикчилери террорну болгаш истеп сүрүүшкүннерин соксадырып, өлүрүкчүлерни эң-не шыңгызы-биле кезедир негеп турар. Диктатураның араатанзыг үүлгедиишкининге таварышкаш, өлгеннерниң хөөржүдериниң кажыдалдыг ёзулалын ханныг ёзу-чурумга удурланыышкынның массалыг көргүзүү болган. Башкылар профэвилелиниң кыйгырыын ёзугаар чурттуң бүгү школаларында кичээлдер херек кырында чорбайн турар.

Удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчилеринге удур шериглерни болгаш карабинерлерни октаан. Олар докпактарны, водомёттарны ажыглаан болгаш дыка хөй кижилерни тудуп хоругдаан. Найысылалга 84 чыскаалчыларны тудкаш, кара-бажыңнаан.

Ынчалза-даа чили улусту эрге-чагыргаларның кара туразында араатанзыг үүлгедиишкиннери коргудуп шыдавас. Ажылчы чоннарның национал удуртукчу чөвүлели террорлуг үүлгедиишкиннерге удурланыышкынның национал хүнүн апрельдиң 11-де эрттирер деп шиитпирни хүлээп алган. Чөвүлелдиң саналын коммунистерни, социалистерни болгаш өске-даа чөөн күштерни каттыштырган улусчу-демократтыг шимчээшкин деткээн.

* * *

МЕХИКО. (СЭТА). Демократтыг күштерниң алды төлээлекчилерин араатанзыг ёзу-биле өлүргенинге Мексиканың бурунгаар депшилгелиг хөй-ниитизи киленнээшкинниг удурланыышкынын илередип турар. Диктаторнуң баш удур айтыышкынын ёзугаар кылган ол араатанзыг, өлүрүкчү үүлгедиишкин кем-буруулуг ёзу-чурумнуң фашистиг үндезининиң, ооң кижиниң эрге-шөлээзин эң каржызы-биле үреп турарының база бир херечизи бооп турарын Мексиканың чөөн үзелдиг политиктиг партияларының, профэвилелдерниң болгаш аныяктар организацияларының кады кылган медеглелинде чугаалап турар.

Ол документиде чили улуска удур террорну болгаш истеп-сүрүүшкүннү соксадырын негээн болгаш ол чурттуң патриоттарының эрес-дидим демиселинге Мексиканың демократтыг хөй-ниитизиниң изиги биле эп-сеткил каттыштырып турарын илереткен.

БАЗА БИР ҮҮЛГЕДИГ

ЛУАНДА. (СЭТА). УНИТА дээр чалча бөлүктүң дээрбечилери чаа кем-буруулуг үүлгедигни кылган. Ангола информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, чепсектиг дээрбечилер Бие можуда Куньянга дээр чурттакчылыг черже халдааш, аңаа 20 ажыг кижини, оларның-биле кады херээженнерни, бичии уругларны өлүрген.

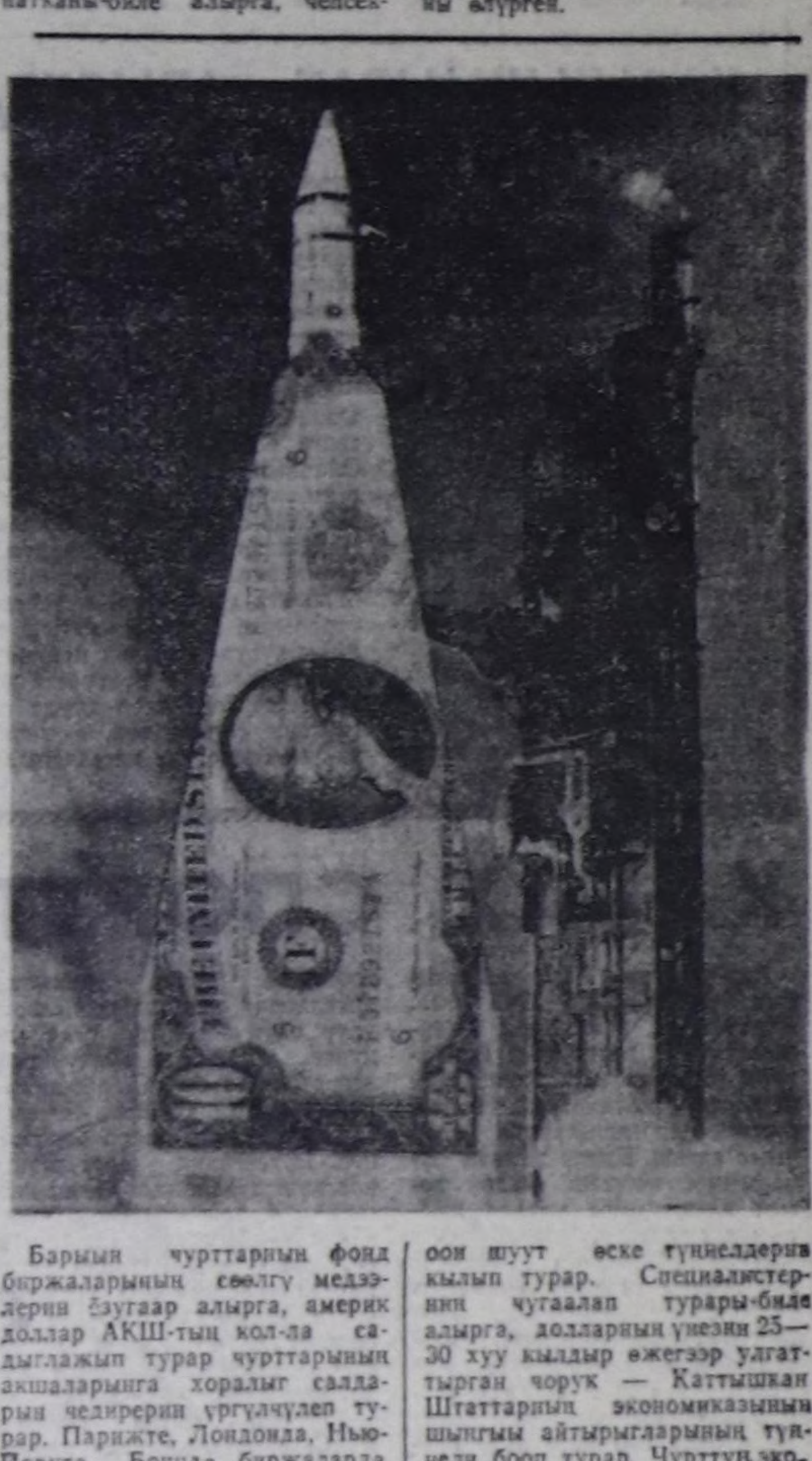

Барыын чурттарның фонд биржаларының сөөлгү медээлерин ёзугаар алырга, америк доллар АКШ-тың кол-ла садыглажып турар чурттарының акшаларынга хоралыг салдарын чедирерин үргүлчүлеп турар. Парижте, Лондонда, Нью-Йоркта, Бонида биржаларда бир доллар дээш 10 ажыг француз франкты, 3.5 хире барыын-герман марканы, барык бир фунд стерлингти берип турар. Ол дээрге Барыын чүктүң валюта-акша рыноктарының төөгүзүнде эң тулган дээн аар өртек бооп турар.

Вашингтоннуң администрациязының тайылбырлап турары-биле алырга, долларның ындыг бедик үнези — америк экономиканың кужу ол бооп турар. Ынчалза-даа Барыын чүк чурттарында акша үнезиниң кудулаашкынының үндезиннерин тайылбырлааш, саң-хөө хайгааракчылары болгаш барыын-европа солуннар-даа оон шуут өске түңнелдерни кылып турар. Специалистерниң чугаалап турары-биле алырга, долларның үнезин 25—30 хуу кылдыр өжегээр улгаттырган чорук — Каттышкан Штаттарның экономиказының шыңгыы айтырыгларының түңнели бооп турар. Чурттуң экономиказы канчаар-даа аажок хөй шериг чарыгдалдарынга алзып, ооң уламындан дендии хөй бюджет дефициди болгаш күрүне өрези-биле долдунган туруп турар.

ЧУРУКТА: швейцар карикатуристер долларның амгы үеде улуг өртек-үнезин мынчаар көргүзүп турарлар. АКШ-тың администрациязының «сылдыстар дайыннарынга» белеткенири-биле кылып турар канчаар-даа аажок хөй шериг чарыгдалдарын олар үстүнде чүүлдерниң үндезини кылдыр санап турарлар.

Кейстон — СЭТА-ның фотомонтажы.

Хамааты камгалалы

МОНУ УТПАЗА ЧОГУУР

Массалыг узуткаашкынның чепсээнден хуузунда камгаланырының аргалары хөй янзы. Оларның иштинден эң бөдүүн үш хевирин көрүп көрээлиңер. Ындыг херекселдерге тускай даарап каан пөс бөрт, хөвең-марля шарыышкын, кешти камгалаарынга хүн бүрүде кедер хеп аймаа хамааржыр. Ам оларны тус-тузунда хереглээрин көрээли.

Радиоактивтиг бүдүмелдерниң хораннаашкынынга таварышканда дерип кылбаан камгалал черлеринге болгаш оорта үнүп чоруп турар үеде пөс бөртү ажыглап кедер. Хөвең-марля шарыышкынны арын, аас, думчукту дуглап камгалаарынга ажыглаар. Ооң аңгыда кешти радиоактивтиг доозундан, хораннаар база аарыг тарадыр бүдүмелдерден камгалаарынга хүн бүрүде кедер хеп аймаа кылдыр ажыглап болур.

Бо үстүнде адааныывыс камгалал херекселдерин белеткеп, кылып алырының дугайында чүнү билип алза чогуурул? Пөс бөртү даараныылга фабрикаларынга быжып, даарап турар. Албан черлери, организациялар болгаш кижилер хуузунда чагыдып, даарадып ап болур. Улус боттары материалдар тыпкаш, чагыг ёзугаар даарадып ап база болур. Ынчаарга хөвең-марля шарыышкынны өг-бүле кежигүннери белеткеп кылып алыр. Ону кылыры берге эвес, аажок бөдүүн: бир метр бежен сантиметр хире марля кескиндизин стол кырынга салгаш, ооң ортузунга 20—30 сантиметр хемчээлге хөвеңни 1—2 сантиметр чедир кылыннадыр дескилей салгаш, марляның ийи талазынга хөвеңни ораай салыр. Марляның хөвең чок артып калган уштарын шарыыр кылдыр 25—30 сантиметр хире ийи чарга кезиптер. Хөвең-марля шарыгның белен болганы ол.

Кешти камгалаарынга резина плащтарны, комбинизоннарны, хол хаптарын, uктарны ажыглап кедип болур. Аңаа хеп аймаан хораннаар бүдүмелдерден камгаланып кедерде тускай эзилдиригге шыгдыптар. Тодаргайлаарга, бир кижи кедер, бүрүн хепти шыгдаарынга 250—300 грамм хеп чуур саваң хоюун 2—3 литр изиг (60—70°) сугга эзилдиргеш, аңаа чартык литр хире машина үзүн холааш, чылыдыпкаш, холуй булгаптарга саваң-үс эмулсия дээр эзилдириг болу бээр. Ынчангаш ол эзилдиригни демир доскаарга куткаш, хепти аңаа шыгыткаш, сы тудуп каапкаш, кургадыптар. Оон соонда кешти камгалап кедеринге ажыглап болур. Ынчаар шугудуп, кургаткан хеп аймаа чугдунгур-даа, өңү, шынары безин өскерилбес.

Улус ажыл-агыйының объектилеринге хамааты камгалалының өөредилгезиниң үезинде ажылчын, албан-хаакчылар хөвең-марля шарыышкынны белеткеп кылырын шенеп турарлар. Ол ышкаш чамдык өг-бүле ээлери, элээди оолдар, уруглар, школачылар база кылып билирлер. Ынчалза-даа ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, өг-бүле ээлериниң, элээди оолдар, уругларның, школачыларның хөй кезии хуузунда камгаланырының эң бөдүүн херекселдериниң бирээзи бо хөвең-марля шарыышкынны белеткеп кылырын ам-даа билбес болуп турар. Кижи бүрүзү хөвең-марля шарыышкынны белеткеп кылырын өөренип алган турар болгаш чурттап турар бажыңынга ол херекселди ыяап-ла белеткеп кылгаш белен бадалга шыгжаан урар ужурлуг. Ону кижи бүрүзү уттуп болбас.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА

РСФСР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар Тываның хөгжүм-шии театрының баянизи Михаил Зырянов-биле марттың сөөлгү бир хүнүнде «Х Улуг хурал» совхозтуң ажыл-ишчилериниң болгаш Баян-Кол ортумак школазының өөреникчилериниң мурнунга солун программалыг концертти көргүскеннер.

Программада Тываның улустуң ырылары, орус, тыва композиторларның чогаалдары киргилээн. Олардан «Чүрээм чалыы», «А шу-декей-оо», «Тракторист» деп улустуң ырлары, «Солдаттың баштактаныы», «Чечектел-ле, Сибирь», «Буурул баштыг аныяк» деп ырларны көрүкчүлер сонуургап, адыш часкап хүлээп алганнар.

«Акира Куросава тырттырып тур», «Ийи үе—чаңгыс салым-чол» деп кыска кинофильмнерни программага киирип алганы көрүкчүлерниң сонуургалын улам хайныктырган. К. Н. Арсеньевтиң сураглыг «Дерсу Узала» деп романынга алдаржаан япон кинорежиссёрнуң удуртулгазы-биле ук кинофильмни канчаар тырттырып турганын оон көрүкчүлер сонуургап көрген. Ийиги кинофильм тыва театрның төөгүзү.

Концерттен кирген акша-хөреңгиниң дөгерези олар тайбың фондузунче шилчиткеннер.

С. СИЗЕНЕВ.
Кызыл район.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. Израиль эжелекчилер Мурнуу Ливандан «шериглерни үндүрериниң ийиги үе-чадазы» дээр чүүлдү эгелээш, тайбың чурттакчыларга удур ханныг үүлгедиишкиннерни үргүлчүлеп турар. Апрельдиң дөрттүң эртенинде израиль танкылар болгаш куяктыг транспортёрлар Авали хемниң соңгу талазында районнарже база катап халдааш, ханылап кирген. Эжелекчилер Каусария Ас-Сияд болгаш Гасания дээр суурларже киргеш, тараачыннарны хүрээ иштинге чыып алгаш, оларны бастып, байысаап турганнар. Бажыңнарда үжеп-чиндиишкиннерни кылып турар.

(СЭТА).

ХАННЫГ ҮҮЛГЕДИГ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль Ливанның мурнуу чүгүнге чаа ханныг үүлгедиишкинни кылган. Эжелекчилер апрель дөрттүң хүнүнде танкылар болгаш куяктыг транспортёрлар-биле бо чылдың февраль төнчүзүнде үнүп чоруткан районнарынче база катап ханылап кирген. Интервентилер ливан доктаамал шериглерниң чепсектиг удурланыышкыны бооп турза-даа, Каусария Ас-Сияд болгаш Гасания дээр көдээ суурларже чаза таварып киргеш, тайбың чурттакчыларже от ажытканнар. Сес кижи өлген, хөй санныг кижи балыглаткан.

«Бодунуң шериглерин ол черден үндүрериниң ийиги үе-чадазының эгелээниниң» дугайында Тель-Авивтиң чарлазының соонда ындыг араатанзыг үүлгедиишкинни ол кылган. Израиль Ливандан «үнүп чорууруңуң» дугайын калбаа-биле чарлап турар-даа болза, ооң шерии патриоттарның согуушкуннарынга шыдашпайн интервентилерниң үнүп чоруур ужурга таварышкан районнарының чурттакчыларынга удур үүлгедиишкиннерни үргүлчүлеп турар.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

АФИНЫ. Грецияда дайынга удур массалыг шимчээшкин күштелген. «Америк — НАТО-нуң планнарын чок кылыр!», «Акша-хөреңгини НАТО-га эвес, чырыдыышкынга болгаш кадык камгалалынга чарыгдаар!» дээн кыйгырыгларның адаа-биле Лариса болгаш Салоники хоорайларга хөй муң кижилиг чыскаалдар болгулаан.

ГАВАНА. Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң дайынчылары сөөлгү неделяда Дуартениң реакцылыг чазааның 220 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген.

ТОКИО. «Спортчулар ядролуг кыжаныышкынга удур» деп кыйгырыг-биле аңаа дайынга удур массалыг митинг бооп эрткен. Чурттуң спортчу хөй-ниитизи ядролуг чепсекти бүрүнү-биле хоруурун дээш күжүн харам чокка демисежириниң дугайын медеглээннер.

(СЭТА).

Бөгүн—Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнү

САЛГАКЧЫЛАРЖЕ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

«Кадык-шыырак аныяктар — бистиң эң эки салгакчыларывыс» деп кыйгырыглыг Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнүн шилип алганы таварылга эвес. Делегейде аныяктарның кадыын камгалаарынче онза кичээнгей салдынып турар. «Делегейниң кадык камгалал хүнү—85» бистиң чуртувуста массалыг деткимчени алган. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII бүгү-делегей фестивалы Москва хоорайга эртер болганы Бүгү-делегейниң аныяктар чылының темазынга дүгжүп турар.

Ылаңгыя аныяк назын үези дыка харысалгалыг. Таптыг-ла бо назынында элээдилер улуг кижи апарып, амыдыралче оруун шилип ап, келир үедеги чурттаалгазынга белеткенип эгелээр. Уруг чажындан-на кадык болурунун чаңчылынга өөренир, мооң уламындан кадыкшылдың үндезини тургустунуп, дараазының салгакчыларынга кадыкшылдың магадылалы куфлавырлаттынар.

Бистиң уругларывыс кадык-шыырак, бүгү талазы-биле сайзырангай өзер кылдыр бүгү-ле чүвени оларга бараалгаткан. Ылаңгыя бистиң республикада пионерлерниң дөрт бажыңы, он бир уруглар библиотеказы, беш спорт школазы, Кызыл хоорайда үш клуб —«Искатель», «Бригантина», «Пограничник», уругларның «Пионер» кинотеатры ажылдап турар. Чүгле эрткен чылын безин чайгы сезонда пионер лагерьлеринге 14 муң уруг кадыкшылын быжыктырып дыштанган.

Школа реформазы — партия, чазактың уруглар дугайында сагыш салыышкыны. Школалар удавас чаа программа болгаш өөредилге номнарын ап, ортумак школа 11 чыл кылдыр эде тургустунар. 1986 чылда алды харлыгларны өөредилгеже кирер.

Алды харлыгларны өөредир таарымчалыг байдалдар уруглар албан черлеринде тургустунуп орар. Кичээлдерни дүъшке чедир эрттириптер. Кичээл чүгле 35 минута иштиаде болур. Хүн чурумун барымдаалап дөрт катап чемненир, хүндүс ийи шак удуур. Уруглар албан черлери бүгү-ле херекселдер-биле хандыртынган. Оларга мебель аймаан санитар-гигиеналыг негелдеге дүүшкек кылып каан. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели нинти билиг школаларынга алды харлыгларны өөредирин чадаланчак планныг чорударын доктааткан.

Бистиң чуртта уруглар онза хайгааралда. Эң-не кол кижээнгей — оларның кадыын камгалап, диспансеризастаары. Тывада 100 муң хире уругну 109 педиатр-эмчи хайгааралында алган. 44 хире педиатр участогун тургускан.

Эмнелге албан черлеринден аңгыда республикада арыг-шевер тударының хемчеглеринче база сагыш салдынган. Техникумнар, дээди болгаш ортумак өөредилге черлери, уруглар болгаш школа албан черлери доктаамал санитарлыг хайгааралда. Хыналдадан алгаш көөрге, республикада чамдык школаларда мебельдер чогуур негелдеге дүүшпес, чырык, чылыгны ажыглап турары хүн чурумунга таарышпас, изиг аъш-чем-биле хандырылганы чедир организаставаан. Бо бүгү өөреникчилерниң кадыынга багай салдарлыг дээрзи билдингир.

Көдээ профтехучилищелерде санитар-гигиена шала четпес. Чижээлээрге, Шагаан-Арыг, Чадаана хоорайларда, Ак-Довурак, Балгазын суурларда профтехучилищелерде өөредилге мастерскаязы чок. Класстарда чырык багай, күш-культура эрттирер чери таарымча чок, сургуулдарның аъш-чемин четпес организастаан. Ол-ла өөредилге черлериниң нинти чурттаалга черлери четпес хандыртынган. Мооң уламындан оолдар, уругларның бүдүрүлгеге ажылдаар хөөнү кудулаар, өөредилгези кошкаар болгаш кичээл үзер чоруктар эвээш эвес.

Республиканың уруглар поликлиникаларында болгаш консультацияларында уругларга кадыкшыл пропагандазының методиктиг кабинеттери ажылдап турар. Ооң кол сорулгазы — уругну кадык-шыырак кылдыр кижизидери, өөредири. Уруглар албан черлеринче кирерин белеткелдер, хүн чурумун болгаш күш-дамыр кижизидилгезин шыңгыы сагыыры доктаамал болу берген. «Ада-иелер школазынга» 3200 иени болгаш 164 аданы өөреткен. Ынчалзажок Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Таңды, Эрзин районнарның уруглар албан черлериниң харысалгалыг ажылдакчылары санитар-гигиеналыг кижизидилгени четпес чорудуп келген.

Уруглар болгаш элээдилер кижизидилгези — бистиң күрүневистиң социал-политиктиг сорулгаларының бирээзи. Ол сорулганы ада-ие болгаш башкылар-биле чергелештир, эмчилер база шиитпирлээр ужурлуг. Ону боттандырарда Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнүнүң кыйгырыынга дүүштүр ажылдаары чугула.

Г. ПРОКУДИНА,
республиканың санитар чырыдыышкын бажыңының кол эмчизи.

• •

Республика поликлиниказының № 32 кабинединде дуржулгалыг эмчи Галина Николаевна Иргит биле сестра Биче Мынан-ооловна Манчин олар ажылдап орар. Оларның ажылдажи чай чок. Чамдыкта участок эмчилериниң орнун-даа солуп, ажылдай бээр. Ооң кадында кайы-даа эмнелгелерге чыттырып эмнедир кижилер оларның сүмезин албайн барбас. Кижилерниң кадыы дээш билиин, күжүн харам чокка бараалгадып чоруур буянныг ол эмчилер коллективиниң хүндүткелин чедип алган.

ЧУРУКТАРДА: эмнелгеде участок албанының эргелекчизи Г. Н. Иргит биле улуг сестра Б. М. Манчин олар ажыл үезинде.

С. СУНДУЙНУҢ фотозу.

• •

ЭРТЕННИҢ-НЕ

Шилгедек мага-боттуг херээжен кижиниң Хандагайтының Октябрьская кудумчузун куду эртенниң-не далаштыг кылаштап бар чорууруң бо-ла эскерер бис. Ол дээрге район эмнелгезиниң нинти аарыгаар сөлбурының улуг эмчизи, эргелекчизи Оксана Шыыраповна Монгуш-тур.

Ооң кабинединден чоп үзүлбес. Аарыг кижилерни эмнээриниден аңгыда, ажыктыг арга-сүмезин бо-ла каткан орар. Хүлээп алыышкынга келген кижилерни аргалыг-ла болза, дөгерезин хүлээп алырын кызыдар.

Оксана Шыыраповнаның ажылы аарыг улус хүлээп алыры-биле кызыгаарланмас. Ол чыдып эмнедип турарларның байдалын үргүлчү хайгаараар. Эмнедип турарлар:—«Кадыывыс сегип тур, эмчи»—деп өөрүшкүлүг харыылаарлар. Оларның ындыг сергек сеткил-хөөнүн дыңнааш, эмчи дыка өөрүүр.

Эмчи кол ажылындан аңгыда хөй-нити ажылдарынга идепкейлиг. Ол — коллективте профэвилел комитединиң кежигүнү. Өске-даа даандырган ажылдарны ак сеткилдиг кылып келген. Ынчангаш эмчизин чоп хүндүлээр, «четтирдивис» дижип, өөрүшкүзүн илередип чоруур.

В. ТАВААЖАП.
Өвүр район.

МЭЭҢ-БИЛЕ КАДЫ

Бодум бүүректеримге дегдиришкинден аарып келдим. Эрткен чылдың апрельде Кызыл эмнелгезинге кестирип эмнеттим. Ол аар кезишкин болган. Ынчалза-даа совет эмнелгениң, ооң алдын холдуг эмчилериниң ачызында, нарын болгаш аар кезишкинни шыдажып эртим. Ам кадыым экижээн. Шагаан-Арыгның профтехучилищезинде секретарь-машинистеп ажылдап турар мен.

Ада-ием — «Ак-Туруг» совхозтуң хоочун малчыннары. Олар мээң кадыымның экижи апарганынга өөрүп, буянныг эмчилерге өөрээн сеткилин мээң-биле кады илередип чоруур.

И. КЕНЕН.
Улуг-Хем район.

КАДЫК-ШЫЫРАК АНЫЯКТАР—БИСТИҢ ЭҢ ЭКИ САЛГАКЧЫЛАРЫВЫС

Уруглар — бистиң өөрүшкүвүс, келир үевис. Бисте уруглар дээш, оларның кадыы дээш сагыш салыышкын бирги чергениң кичээнгейинде. Ол дээрге билдингир: кадык уруглардан кадык аныяктар өзер. Элээди назын үези онза харыысалгалыг; ол үезинде элээдилерге кадыкшыл чаңчылдары хевирлеттинер, олар ынчан боттарының оруун шилип ап, келир үедеги амыдыралынга белеткенип эгелээр.

Бистиң бөмбүрзекте аныяктар дугайында сагыш салыышкын—апрель 7-де эртип турар Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнүнге тураскаатынган. «Кадык-шыырак аныяктар — бистиң эң эки салгакчыларывыс» деп кыйгырыгны Бүгү-делегейниң кадык камгалал организациязы тодараткан. Ол лозуңну шилээни таварылга эвес. Бүгү талазы-биле сайзырангай, күш-дамыр талазы-биле кадык кижизиттинген оолдар, кыстар — 2000 чылга чедир дараазындагы үениң салгакчыларының кадык болурунга магадылал-дыр.

Бичии уругларның болгаш элээдилерниң кижизидилгезинге өг-бүле улуг рольдуг. Оларның аразында хамаарылгазы, кандыг байдалдыг турары оларга дыка салдарлыг. Школаларның хүн чурумун (чемненир, удуур, дыштаныр, бажыңга ажылдаар) күүсеткен турарынче ада-иелер сагыш салыры чугула дээрзин медицина ажылдакчылары бүзүретсе чогуур. Өөреникчилер хууда гигиенаны сагыза эки, а ынчалза-даа ол чогуур негелдеге амдаа четпес.

Алды харлыг уруглар 1 класска өөренириниге белен бе? Шинчилелден алгаш көөрге, физиологтуг онзагайы-биле уругларның чамдыызы өөренириниге белен эвес болур. Ынчангаш уруглар школа кирер бетинде, эмчиге ыяап-ла шинчилер. Бир эвес уруг ясли-садка турбаан болза, өөрениринин бетинде туcкай белеткелди эртери албан. Школа кирер бетинде өөреникчилер кулаан, карактарын, холдарын шинчидер апаар.

Хар-назынының аайы-биле школачыларга диспансеризацияны чылдың эрттирер. Бо бүгү оларның кадыынга чугула бе? Ийе, бистиң чуртувуста уруглар онза хайгааралда турар. Диспансеризация —кадык камгалалының бир арга-методу болгай. Диспансеризация кандыг-бир аарыгны баш бурунгаар тодарадырынга дузалаар, Ада-иелер, улуг улустар арыг-шевериң шыңгыы сагыыр хүлээлгелиг, бичии уругларның болгаш элээдилерниң бүгү талалыг сайзырангай өзеринге ол хемчеглер идигни бээр.

Спорт болгаш кадыкшыл аразында тудуш харылзаалыг. Күш-ажыл биле спорт келир үениң салгакчыларының кадыынга чугула. Бо бүгү уругларның физиологтуг организминге таарымчалыг болган турар ужурлуг. Чүнүң-даа мурнунда хүннү сула шимчээшкин-биле эгелээр херек. Ынчалзажок ол бүгүнү дөгеревис кылбайн турар бис. Маңаа ада-иениң үлегери дыка дээштиг. Уруг бүрүзү күш-культура болгаш спорт-биле өңнүктешпейн турар. Ынчалзажок бистиң чуртувуста медицина эртеми күш-культура биле спортту массалыг болдурарынче сагыш салып келген.

Уруглар болгаш элээдилерниң гигиеназы— комплекстиг эртем, чүге дээрге келир үениң салгакчыларының амыдыралын ол бүгү талазы-биле хаара тудуп турар. Бичии уругларның организми улуг улуска бодаарга, быжыкпаан болур. Долгандыр турар янзы-бүрү байдалдың эки-даа, багай-даа салдарынга ол дораан алзыр.

Бистер, совет эмчилер, аныяктарның кадыы дээш бүгү күжүвүстү салыр бис.

Р. СЕЛИВАНОВА.
(Санитар чырыдыышкынының төп эртем-шинчилел институду).

КАЗАХ СПОРТТУҢ ХООЧУНУ

Ада-чурттуң Улуг дайынының үшкү чылы—1943 чыл. Корпустуң командири хайгыылчылар ротазының командири Мусавек Джайшибаевти бодунга келдирткеш, эштип билир дайынчылардан взвод чыып алгаш, Днепр хемниң ол чарыынче кешкеш, ында немец плацдармны эжелеп алырын даандырган.

Дүне дайзынның эриинче эки турачы 24 дайынчы эштип кежери-биле чорупкан, дайынчы бүрүзү автомат, гранаталар-биле чепсегленген, ийи пулемётту тускай салга чүдүрген. Фашистер өскербезин дээш олар 500 метр хире аразы ырак чораш өске эриинче эштип үнүп келгеннер. Фашистерге хөй кылдыр билдирзин дээш эрикти дургаар ырак-ырак кылдыр туруп алгаш, хары угда отту ажыдарын шиитпирлээннер.

Баштайгы боолаашкыннар соонда-ла немец танкылар, артиллерия каш дайынчыларга удур одун ажыдып, тулчуушкунче кирипкен. Тулчуушкун деп эвес-даа болза, эрес-дидим дайынчылар тооваан, эжелеп алган туружун дүжүп бербээннер. Эртенгиниң дөрт шакта кол күш дузалажып чедип келгенде 24 дайынчының чүгле ийизи — Мусавек Джайшибаев биле Сергей Шадрин дириг арткан болган. Ол тулчуушкунга Мусавек Саменович ийи фашист танкыны чазылдыргаш, дайзынның дыка хөй дайынчыларын чок кылган.

Днепрни эштип кешкени М. С. Джайшибаевтиң киришкен хөй санныг операцияларының чүгле чаңгызы-дыр. Коргуш чок дидим хайгыылчы тулчуушкуннарга көргүскени маадыр чоруу дээш үш Кызыл Сылдыс ордени, Ада-чурттуң дайынының бирги чергезиниң ордени база он алды медаль-биле шаннаткан. Бүгү дайынның дургузунда ол хайгыылчылар ротазын командылап, спортка хандыкшылдыг болганындан кандыг-даа берге байдалдан шыдажып үнер турган.

Оон спортчу оруу белен эвес болган. Ядыы тараачын оглу Мусавек Джайшибаев ийи харлыында өскүс арткаш, он дөрт харга чедир уруглар бажыңынга өскен. Оон Караганданың сукно фабриказынга пөс-таавы кылып, Арал далайда демир-орук станциязынга харылзаачы болуп ажылдап, комсомолчу болу бергеш, чуртунга басмачыларны узуткаарынга киришкен.

30 чылдарның эгезинде Мусавек Ленинградка чеде берген. Маңаа ол спортка ёзулуг хандыкшып, Лесгафт аттыг күш-культура институдунуң студентизи апарган. Шыырак, шыдамык, дидим шыпарлары анаа дузалаан. Мусавек хүрешти, гимнастиканы, сугга эштирин, сугже халыырын күзелдии-биле шиңгээдип ап эгелээн. 1935 чылда Мусавек Саменович Казахстанның башкы институдунуң улуг башкызы апарган. Республикага чаңгыс спорт шөлү, зал чок ол үеде чонну сонуургадып, күш-культура спортунуң ужурутказын тайылбырлап, көргүзүп, суртаал ажылын чорудары негеттинип турган. Ынчангаш Мусавек гимнастиканы циркке көргүзүп, күш-культура пропагандазынга янзы-бүрү хуралдарны, конференцияларны билдилиг ажыглап турган.

1940 чылдың сентябрьда Мусавек Саменович шериг албанын эрттирип чорупкан. 1941 чылдың төнчүзүнден эгелээш, Мусавек Саменович дайынга киржип—Смоленск, Сталинград чоогунга, Курск вэттээнге, Белгород чанынга болган тулчуушкуннарга киржип, Румыния, Болгария, Югославия, Венгрия, Австрия, Чехословакияны хостажып, ол ышкаш Япония-биле дайынга база киришкен.

Дайын соонда Мусавек Саменович балыглары экирипири билек спортмассалыг ажылга идепкейлиг киржип эгелээн. Ол дыка үр үеде республиканың «Буревестник» эки тура спорт ниитилелин даргалаан. Казах ССР-ниң Спорт комитединге ажылдап тургаш, бүгү чуртта билдингир «Медео» деп онза спортчу комплексин тударынга киришкен.

Амгы үеде Мусавек Саменович Джайшибаев персоналдыг пенсионер-даа болза, Дайын хоочуннарының комитединиң Алма-Ата секциязының кежигүнү болуп, аныяк ажылчыннарга, студентилерге, школачыларга чүве чугаалап берип, күш-культура болгаш спортту пропагандалавышаан.

Ю. ГАВРИЛОВ.
(ПМА).

ТВ

АПРЕЛЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Геологтуң хүнүнге уткуштур дамчыдылгалар. 9.40 — «Спортлотонуң» 19-ку тиражы. 9.50— «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». 12.35 —«Кадээниң шагы». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 — Чаа фильм-концерт. 15.10—«Мультфильм. 15.30 — Бөгүн—Геологтуң хүнү. ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловский дамчыдылгага киржир. 16.00 — Геологтарга концерт. 17.00 — «Коллективтиң инициативазы». 18.00— «Делегей панорамазы». 18.45 — «Привет с фронта». Уран-чечен телефильм. 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — Джаз панорамазы. 22.10 — «Чурулга уран чүүлү». 22.55 — 23.05 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чурук саңында-ла — хү... 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Фильм-концерт. 9.40 — Кадыкшылдың Бүгү-делегей хүнүнге. Док. фильмнер. 10.10 — Концерт. 11.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.10 — «Тоолдуң аалчылары». 13.05 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Киноэпопея — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». 14-кү фильм — «Белоруссияны хостааны», 15-ки фильм—«Карпатыдан Балканы болгаш Венаже». 14.45—«9-ку студия». 15.45 — «Цирк аренезында». 16.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.55 — Мультфильм. 17.05 — Телешии — «Бистиң ачаларывыс, экии». 18.25 — «Ленинчи шаңналдың лауреаттары — шылгараңгай совет композиторлар». А. И. Хачатурян. 19.00 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 —«Радуга». Улусчу чогаадылгаларның дугайында телепрограммаларның VI Делегей фестивалы. (Вьетнам). 20.00— «Тамчыктыг улуңар, чаштар!». 20.15 — «Кино көрүкчүзүнүң элеринчизи». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кубаньдан келген аалчы». Уран-чечен фильм. 22.45 — Таныш аялгалар. 23.30 —01.00— Футболга ССРЭ чемпионады— «Нефтчи» — «Спартак». Оюнуң 2-ги кезээ. Бакудан дамчыдылга. «Динамо» (Тбилиси) —СКА. Тбилисиден дамчыдылга.

АПРЕЛЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында допчулал. 9.25 — Мультфильмнер. 10.00 — «Тоолдуң аалчылары». 10.50— Концерт. 11.20—11.25 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 Док. фильмнер. 15.15 — Авам школазы. 15.45 — Чаа фильм-концерт. 16.20 — «Горнистер, харыылаңар!». 16.50 — «Найырал альбому». Венгрия. 18.00— Ажыл-херектер болгаш кижилер. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Диргелген айыыл». Японияның политиказының милитаристиг талалары. 19.25 — Фильм-шии: «Мамуре». 21.00— «Үе». 21.35 — «Мамуре». Фильм-шииниң уламчызы. 22.30 — Футбол дугайында допчулал. 23.00 — Концерт. 23.30— 23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Н. В. Гоголь. «Өлүг сүнезиннер». 8-ки класс. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — Нинти биология. Куштар болгаш черлик аңнар. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 11.40 — Музыка. 5-ки класс. 12.10 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. 12.30 — Төөгү арыннары. Томас Мюнцер. 13.10 — Башкыга-музыка кичээли. 2-ги класс. 14.10— Физика. 14.40. А. Н. Герцен. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайы. 15.25 — Үнүштер дугайында билиг. 16.10—16.15 — Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Спортчу дамчыдылга. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия тову». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 20.30 — Гандбол. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Каждый третий». Уран-чечен фильм. 22.50—23.25 — Чурукчулар дугайында чугаалар. Д. Жилинский.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттарлыг, чамдык черлерге быскан өл хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың секундада дүргени 5-10 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 6-11 градус чылыыр.

Кызылга көжүп турар булуттарлыг, кааң агаар болур. Агаарның температуразы хүндүс 6-8 градус чылыыр.

ТЕАТР

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА АПРЕЛЬ 5-ТЕ, 7-ДЕ Ж-Б. МОЛЬЕРНИҢ «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» (үш кежегелиг комедия) болур.

Эгелээри 19.30 шакта.

КИНО

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ученик лекаря» 9.30, **«Шакти»** 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 9.20, 11.00, 12.40, 14.20, **«Любовь и голуби»** 16.00, 20.40, **«Знахарь»** 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мориц из афишной тумбы» 10.00, **«Маршал Жуков»** 11.30, **«Семейные тайны»** 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спортлото-82» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00, **«Мария, Мирабелла»** 12.00, 13.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Мультсборник 14.00, **«Банзай»** 15.10, 17.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Челюскинцы» 9.30, 12.20, 15.10, 17.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бук» 9.20, 12.30, **«Лидер»** 10.50, 14.00, 15.40, **«Шакти»** 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Самозванец с гитарой» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Семейные тайны» 18.00, 20.00 шактарда.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң дээди болгаш ортумак туcкай өөредилге черлеринге курсантыларны хүлээп алырын Тыва АССР-ниң ИХМ чарлап турар.

Иштики херектер министерствозунуң органнарынга ажылдаар дээди болгаш ортумак юридиктиг эртемниг специалистерни ол школалар белеткээр.

Өөрениринниң хуусаазы: дээди школаларга дөрт чыл, ортумак школаларга — ийи чыл.

Совет Армияның хүрээлезинге шериг албанын эрттирген болгаш ортумак эртемниг, ИХМ органнарынга ажылдаарынга кадыкшыл байдалы таарыжыр 30 хар чедир эр кижилерни Омскиниң, Горькийниң, Хабаровскиниң, Рязаньның дээди школаларынга, Ленинградтың политиктиг дээди училищезинге, а ол ышкаш Новосибирскиниң, Красноярскиниң, Орёлдуң, Воронежтиң, Калининградтың, Брянскиниң, Барнаулдуң, Краснодарның, Иркутскиниң өртке удур албанның техниктиг училищелеринге хүлээп алыр.

Школаларга кирерин күзээннер дараазында эртемнерге кирериниң конкурстуг шылгалдаларын дужаар: орус дыл болгаш литература (бижимел-биле болгаш аас-биле), ССРЭ төөгүзү, даштыкы дыл (чүгле дээди школаларга кирерлерге хамааржыр), а ортумак өөредилге черлеринге кирерин күзээннер орус дыл талазы-биле сочинение бижиир болгаш ССРЭ төөгүзүнүң талазы-биле —шылгалда дужаар.

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң өөредилге черлеринге кирерин күзээннер 1985 чылдың май 1-ге чедир хуусаада эмчи комиссиязын эртери-биле Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң кадрлар килдизинге чедип келир болгаш кадыкшылының дугайында № 286 майык ёзугаар шинзылганы, ортумак эртемниң дугайында аттестаттың бодун, шериг билетин, ажылдап азы өөренип турар чериниден бүдүрүлге, партийжи-комсомол характеристиказын, 3×4 хемчээлдиг 6 фото-чуруктарын (бөрт чокка тырттырган), СЭКП райкомунуң азы ВЛКСМ райкомунуң сүмелеп чоруткан бижиин эккээр.

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң кадрлар килдизинден өөренир кылдыр бижик алган кижилерге Кызыл хоорайдан өөредилге черинге чедир халас билетти бээр.

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң өөредилге черлеринге кирериниң шылгалдаларын дужааган болгаш конкурсту эрткен кижилерни өөредилгезиниң үезинде чем-биле, чурттаар чер болгаш хеп-биле хандырар, ай санында 40 рубль стипендияны тывыр.

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар килдизиниң адрези: Кызыл хоорай, кабинеттериниң дугаары 204, 206, телефоннары 2-10-71, 92-2-68.

МАШИНАЛАРНЫ—ЧЭЭЛИГЕ

Кызылдың үлетпүр барааннарының садыы үлетпүр барааннарының чамдык хевирлерин сайгарарын калбартыры-биле дараазында барааннарны чээлиге садып алырын херглекчилерге сүмелеп турар:

орун-дөжек комплектилери болгаш иштики хептер аймаа; улуг кижилерге кылымал алгыдан кылган тон болгаш чолдак тоннар; шепкен аржыылдар. Павлово-Посадскиниң бүдүрүлгезиниң камвол, арыг дүк аржыылдары; капчурттардан аңгыда чурт иштинге болгаш даштыкыга-даа кылган дүк пөс-таавылар; даштыкы торгу, трикотаж пөстер болгаш ацетат база триацетат удазындан кылган платье пөстери.

Үстүнде айыттынган барааннарны оларның өртектери хамаан чокка чээлиге садып ап болур.

ОВЖ машинага кылган бир метри-ле 10 рубль ажыг өртектиг гардин кылыр пөс; 120 рубль ажыг өртектиг ыяш чазаар, демир болбаазырадыр универсал станоктар; 60 рубль өртектиг хол-биле өрүмнээр машиналар; 150 рубль ажыг өртектиг электри чырыткылыг арматура; автомобиль соодукчулары; «Москвич» болгаш «Жигули» ВАЗ-2121 (Нива) маркалыг чиик автомобильдер; ортумак марканың мотоциклдери, «Ява» мотоцикл; 80 рубль ажыг өртектиг дураннар: «Юность», «Спутник», «Концертный», «Вега-110»-дан аңгыда электрофоннар; «Вега-119», «Арктур-006»-дан аңгыда электропроигрыватель, «Электроника-302», «ИЖ-303», «Астра», «Орбита», «Юпитер», «Ростов», «Илеть», «Весна»-дан аңгыда магнитофоннар.

Чиик автомобильдерни, барааннарны чээлиге садарының чурумунуң дугайында инструкцияның негелделерин барымдаалавышаан, өртээ төлээриниң хуусаазын 24 ай чедир узадып тургаш, садып болур.

Барааннарны чээлиге садары садып алыкчыларга немелде ачы-дуза чедиришкини болур.

Барааннарны Кызылдың үлетпүр барааннарының дараазында магазиннеринде чээли чуруму-биле садып турар: «Саян» универмаг, № 7 «Аяк-сава», № 10 «Мебель», № 11 «Спорт барааннары», № 12 «Электри барааннары», № 13, № 14 «Аялга», № 16, № 17 «Артык кезектер», № 19, № 22 магазиннер.

Барааннарны чээлиге садып алыры садып алыкчыларга эптиг болгаш ажыктыг-даа болур!

Үстүнде айыткан магазиннер 10-дан 20 шакка чедир ажылдаар. Дыштаныр хүннери — воскресенье.

Туризм болгаш экскурсия талазы-биле Тыва область чөвүлели Азас хөл эриинде «Азас» туристиг баазага ажылдаар кижилерни: директорну, улуг инструкторну, инструкторну, бухгалтерни, массовик-культорганизаторну, аккомпаниаторну, эмчини, шеф-поварны, поварны, кухняга аарсаар ажылчыннарны, тон азар кижини, хемечини, матрос-дузалакчыны, аштакчыны чалап турар.

Бааза июнь 5-те ажылдап эгелээр.

Айтырыг тодарадыр адрези: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң бир дугаар бажыңда. Телефон № 2-35-92.

ШЫН Редакцияның адрези:
667000, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3085.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС 00501.